

mladi autori

ODABRANI ESEJI (1)

Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji
Beograd, 2004.

mladi autori

Odabrani eseji (1)

Izdavač:

Helsinški odbor

za ljudska prava u Srbiji

Za izdavača:

Sonja Biserko

Urednik:

Seška Stanojlović

Tiraž:

300

Štampa:

Zagorac, Beograd, 2004.

ISBN - 86-7208-102-1

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Nародна библиотека Србије, Београд

342.726(082.062)
316.347(082.062)
321.7(497.11) (082.062)

ODABRANI eseji : mladi autori. 1 /
[urednik Seška Stanojlović]. – Beograd :
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji,
2004 (Beograd : Zagorac). – 80, 80 str. ;
23 cm.

Nasl. str. prištampanog engl. prevoda:
Selected Esseys. – Oba rada štampana u
međusobno obrnutim smerovima. – Tiraž 300.

ISBN 86-7208-102-1
1) Станојловић, Сешка
COBISS.SR-ID 119023116

Ova edicija objavljena je zahvaljujući finansijskoj pomoći Evropske unije. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji snosi isključivu odgovornost za njen sadržaj za koji se ni pod kojim okolnostima ne može smatrati da odražava stav Evropske unije.

Ovo je prva zbirka odabranih eseja čiji su autori tokom 2004. godine pohađali radionice i seminare u organizaciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji.

U okviru trogodišnjeg projekta »Jačanje demokratije i efikasne uprave u multietničkim sredinama« - koji se realizuje zahvaljujući pomoći Evropske unije - u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Novom Pazaru je u 2004. godini održano ukupno dvanaest petodnevnih "škola demokratije" i osam trodnevni seminara pod nazivom "Život u multietničkim sredinama". U radu škola i seminara učestvovalo je više od 500 polaznika.

Cilj projekta je da kroz atraktivnu i interaktivnu obuku osposobi mlade ljude ne samo za život u multietničkim sredinama – posebno opterećenim hipotekom neposredne prošlosti, nepoverenjem i stereotipima – nego i za život u uslovima koje podrazumeva savremeno demokratsko društvo i njegove norme. Ovako postavljen cilj pretpostavlja, između ostalog, racionalnu percepciju pojmova, događaja i pojava, koji su u Srbiji još uvek zamagljeni, marginalizovani, relativizovani ili, nažalost, podložni raznim, pa i pogrešnim interpretacijama. Dosadašnje iskustvo Helsinškog odbora pokazuje da je reč o dugotrajnom procesu koji je – vredan truda. Pogotovo što to mladi – što se vidi i iz odabranih radova – osećaju kao veliku sopstvenu potrebu.

Sadržaj:

• <i>Selma Dolovac</i> : U naručju opake stvarnosti	5
• <i>Višnja Bacanović</i> : Grudvanje	10
• <i>Taufik Abul Suud</i> : Naslov je u tvom umu, u tvom srcu, u duši tvojoj	16
• <i>Andreja Vražalić</i> : Demokratija i prosperitet - direktna ili obrnuta proporcija	21
• <i>Emina Grbo</i> : Jugoslavija - mit nad mitovima	26
• <i>Ištvan Farkaš</i> : Narod o kome se ne priča, a tu su oko nas	30
• <i>Tijana Milošević</i> : Etno-simbolizam i klasični modernizam u studijama nacionalizma	35
• <i>Abida Ganić</i> : Gradu je potrebna promena	43
• <i>Saša Došić</i> : Znamo li mi da smo mali narod	45
• <i>Emilija Cicić</i> : Položaj Roma u lokalnoj zajednici	48
• <i>Jovana Radojević</i> : Odnos društva prema marginalizovanim grupama	52
• <i>Dejan Pataki</i> : Identifikacija	57
• <i>Jelena Mirkov</i> : Ima jedan narod... ..	60
• <i>Marija Živanović</i> : Nesreća u savremenom obliku	62
• <i>Dejan Pataki</i> : Tradicionalni argument	65
• <i>Ivan Dobrić</i> : Uticaj Haškog tribunala na Srbiju i Crnu Goru	67
• <i>Tijana Vladislavljević</i> : Demokratija	70
• <i>Bojan Petrović</i> : Porodica i mladi	73
• <i>Erna Oklapi</i> : Veliki problem mladih	76
• <i>Radmila Krstić</i> : Život, opstanak i razvoj deteta	79

Selma Dolovac

(Novi Pazar)

U NARUČJU OPAKE STVARNOSTI

Da se predstavim - zovem se Dete.
Prezime? Pa Dete.

Nacionalnost, veroispovest? I opet Dete.

Starost? Tek rođeno Dete, a živim... pa, u dečjem svetu.

Molim? Otkud ja ovde? Pa nije bilo mojom voljom. I verujte mi, niko me ništa nije pitao. Čak sam se devet meseci opirala. A oni su bili pomalo grubi, pa sam nekako i protiv svoje volje, jednostavno kročila... ma ne, pala na ovaj svet. I verujte mi, odmah problemi – već slabije čujem, posebno na levo uvo. Valjda od silnih puščanih plotuna, ispaljenih meni u počast. Ili, možda, da me već naviknu na tu strašnu muziku. Valjda je to znak da imaju već jednog čoveka više. Bože, biću prava junačina! I šta dalje, pitam se onako usamljena, prepuštena svojim mislima, dok ih otvorenih očiju posmatram onako pijane i omamljene. Valjda su proslavljali moje pojavljivanje, ali opet bez mene i mog pristanka. Setih se. O bože moj, koja gužva i galama. Jedva se dogoviriše koje ime da mi daju. A mogli su jednostavno da ostave moje rođeno ime, kao da postoji lepše. Koliko su se obradovali od nekog pijanog ludila, kao da su me zaboravili. I već me

skoro ne primećuju. A ja njih vidim, i sve ih više posmatram. I primećujem, negde se spremaju. Pa da, već predosećam, jer ja sam pametno dete. E, samo nisam sigurna, da li će biti hodža ili pop, da li crkva ili džamija, treba da budu ti koji će mi odrediti zvanično ime, nacionalnost i veru. I znam, opet bez konsultacije sa mnom, kao da nije u pitanju moj život. Shvatih, na moje veliko zaprepašćenje, da više neću biti Dete. No, malo se primirih, zbog činjenice da ću bar ostati dete. Ono što ne valja kod mene, to behu moje misli, bar mi se tako čini. A one, da bi mi dale za pravo, pojuriše tako brzo i odlutaše negde ispred mene. Stigla bih ja njih, ali me noge slabo slušahu. Sedoh, i pustih njih da me vode. A one... ma kakve misli, prava filmska traka, čitava televizijska serija bez kraja. Koliko samo igračaka, poljubaca... Kako sam samo slatko dete... A hrane... voća, povrća, slatkiša... toliko toga da brzo prohodah. A ugojih se... pravi bucko. Ne prođe previše vremena, nađoh sebe okruženu mnoštvom dece. Jedna teta, rekoše da mi je to vaspitačica, beše uz nas, valjda umesto mame. Bože, koliko lepih bajki i priča čuh od nje. I tu upoznah jedno dete, pa postadosmo drugovi.

Jednog dana, teta vaspitačica nas sve troje zagrlila, i gledajući u mene, tihim glasom reče: „Oni su izbeglice, roditelji su im poginuli u nekom ratu, koji je vođen u nekoj zemlji.” Reče ona ime zemlje, ali ja previše potresena pričom, ne zapamtih ime. Možda samo iz dečje radoznalosti, a možda i ne, upitah je: „Da li ima još takve dece?” Pomilova me i odgovori: „Da, nažalost, mnogo je takve dece”. „A teta, jesu li njihovi roditelji poginuli od puške?”, upitah i začuh one iste pucnje sa proslave mog rođenja. Rekoh, serija ide, nastavak za nastavkom. I opet evo mene, u naručju jednog čika... Okrenem se, kada iza nas još neka deca u krilima drugih čika. I svi mi oni, na nekakvim daskama, rekoše da su to tribine. A ispred tribina, koliko samo sveta beše. Pokušah da izbrojim, al' ja sam znala samo do sto da brojim. No, ubrzo, moj problem reši čika koji me je držao u naručju. Začuh kako sav razdragan reče, gledajući u masu: „Tako mi boga, ima ih više od pet hiljada.” A onda uze mikrofon i začu se toliko jak glas da me prođe jeza od straha. A on se razgalamio. I samo pravi puteve, kuće, uređuje ulice, bolnice, obećava dženet, ili ako hoćete, raj na ovom svetu. A oni odgovaraju onako u horu, odobravajući sve te izgradnje, te lepote, i kao da učestvuju u njima – već osećaju mašine kako zuje, vrelinu tek urađenog asfalta, miris tek zasađenog cveća koje omamljuje. I opet, iz sveg glasa, „Vođa, vođa...!” A on pobeđnički širi jednu ruku, drugom jedva pridržava mene. Bože, kad me podiže, pa viknu: „Ovde smo se okupili da bi ovom detetu

i svoj deci bilo bolje. Da im obezbedimo srećno detinjstvo, da se školuju, da ih sačuvamo od droge i drugih poroka, jednom reću da uživaju sva prava sadržana u međunarodnim konvencijama i rezolucijama o pravima deteta." Ispred mene nastaje mrak iz kog izlaze senke pomahnitalih ljudi, mnoštvo zastava u rukama dece. Skupih se u naručju svog čike i sva preplašena, plačuci rekoše: „Hoću kući kod mame!”

Kako vreme brzo leti! Već pođoh u školu. Evo me u II godini i naveliko pravim planove za dalje. Bogami sam i odrasla, a već polako ulazim u stvarnost koja me okružuje. I dođe vreme. Opet neki izbori. Na svim stranama kolone. Oni ih zvuče i „stranačkim kolonama pristalica” određene stranke. Svaka je imala svoj pravac kretanja prema mestu gde je određena stranka držala miting. Dobih i zastavu, nešto novca i postadoh deo tih kolona. Stajah na vratima, na krovu automobila koji punom brzinom juriše prema stranačkom odredištu. Najveći deo kolone behu deca mog i mlađeg uzrasta. Koliko samo takvih kolona, a svaka imaše svog vođu, zastave, svoj pravac i odredište. I na odredištu postvljenu tribinu sa koje odjekivahu poznati glasovi, koje masa nagradi uzvicima: „Vođa, vođa!” Sva u transu, iz automobila na čijem krovu bejah, iz sve snage sam mahala „svojom” zastavom, uzvikujući reči koje zbog buke motora ni sama nisam čula. Pogledah napred, put kojim jurimo, pomislih, idemo ka cilju ostvarenja mojih snova. Okrenuh se pozadi, sve sama mladost, deca u najlepšem cvetu života. Kako snaga beše to što silinom mladosti prosto hrli „svom” cilju. Ne zaustavljiva je, učini mi se. I odjednom, na nekakvom raskršću naših života, susretosmo se... mi i oni. Da li baš tako? Pre će biti susret nas sa nama ili njih sa njima.

Začuh pucanj, isti onakav kojim objaviše moj dolazak na ovaj svet. Opet dolazi neko dete, obradovah se. Biće nas više. A onda drugi, pa treći pucanj, i nastaje mrak pred mojim očima. A oni pucaju, ili možda mi. A iz mraka izranjaju siluete u ljudskom obliku, drže oružje u rukama. I nastaje kaos... Vrisak dece, izmešan sa psovka i pucnjevima, stvori zastrašujuću buku. Začu se vapaj: „Ubiše čoveka, ženu... ili možda dete.”

I opet ostah sama, prepuštena sebi i svom strahu.

Sve se umiri i nastaje mukla tišina. Lagano krenuh napred i osetih kako me hvata jeza. Na asfaltu ugledah lokvu, bila je od krvi čoveka. Malo dalje opet isto, samo od žene. Ni ona ni on nisu bili u kolonama, išli su jednostavno svojim putem, njihovom i našom ulicom.

Zatvorih oči i naslonjena na zid, koji se tu slučajno zadesi, utonuh u mrak, što opet beše oko mene i ispred mene. Odjednom se u mraku pojavi onaj čika sa detetom u naručju, pa još jedan – ugledah pred sobom čitav hor koji iz sveg glasa zapeva dobro uvežbanu pesmu koju sam, čini mi se, već slušala. I začu se opet huk mase: „Vođa, vođa!“ Klicali su valjda horovođi ili pak dirigentu. A onda, kao da sanjam strašan san, začuh vrisak deteta: „Nemojte mene!“ Otvorih oči i potražih to dete. No, bejah sama. Oslonjena na zid, zurila sam negde u daljinu tražeći one kolone što su prošle, svejedno, naše ili njihove. Uplaših se ponovo i pojurih prečicom kući. U jednom od slabo osvetljenih prolaza zastadoh. Već se spuštao mrak. U polutami ugledah ponovo ljudske senke. priđoh nečujno bliže i u polumraku ugledah stravičan prizor. Beše ih troje, deca, otprilike mojih godina, jedan u ruci držaše špric sa iglom. Priđe drugome koji već beše zavrnuo rukav. A onda ugledavši me, pozva me da im se pridružim. Sa ispruženom rukom napred, krenu prema meni, i dohvati me za ruku. „Ne“, vrisnuh i očajnički kroz mrak dadoh se u beg. Za mnom ostadoše sve nečujniji i neodređeniji glasovi i skoro ludački smeh dece koja ponesena opojnim mirisom droge behu odlutala u nekakav svoj svet.

Život nastavi dalje. A ja se jednog dana, ne znam kako, nađoh u lepo uređenoj, velikoj sali, prepunoj finog sveta. Propustiše me napred, u prve redove gde behu deca. I opet slika koju sam i ranije gledala. A onda se začu glas, meni poznat. Pogledah ispred, i ugledah ga. Stajaše na bini za govornicom opet onaj isti čika, što me držaše jednom u naručju. Ovog puta svečano obučen, nekako mirnim tonom obrati se masi: „Moramo sve učiniti da našoj deci obezbedimo srećno detinjstvo. U tom cilju, poštujući međunarodne konvencije i rezolucije, moramo obezbediti primenu svih prava deteta, koja su im ovim propisima zagarantavana. U tom cilju“, reče gledajući nekako uzvišeno u masu, „moramo, ovo posebno naglašavam, sprečiti svaku zloupotrebu dece u političke svrhe. Deca, to dobro svi znamo, imaju zagarantovano pravo da se igraju, da idu u školu, drugim rečima, da budu samo Deca. Takođe, decu moramo zaštititi od upotrebe droge i drugih opojnih sredstava, kao i svake druge zloupotrebe od strane nas, njihovih roditelja. Jer, deca su nase bogatstvo koje moramo čuvati i gajiti...“, i sve u tom tonu. „Tako je“, začu se ponovo huk mase. I opet ja začuh pucanj.

Ispred mene ponovo nastaje mrak, u kojem ugledah čoveka kako leži, a oko njega krv, i onog dečaka. Držeći u ruci špric, sa osmehom

na licu, priđe čoveku. Zavrnu mu rukav, i ubrizga sadržaj šprica, da ne bi čovek osetio bol. „Nemojte mene“, opet odjeknu sopstveni krik. Prestravljena, kao u transu, pojurih prema izlazu i nošena neverovatnom snagom, pokušah da pobegnem od svega. Okrenuh se i ugledah decu kako trče za mnom. Primetih kako sa svih strana trčahu kolone dece, naše, njihove, sve dece, a onda se kolone slišu u nepreglednu reku detinjstva i mladosti, koja nošena mladalačkom snagom, odjuri nekim novim putem, da zajedno stigne do svog cilja, do svog sveta koji će sami sagraditi i u njemu biti srećni bez čike koji voli da drži Dete u naručju.

Višnja Bacanović
(Novi Sad)

GRUDVANJE

*Najgora mesta u paklu rezervisana su za one
koji se, za vreme velike moralne krize, drže
svoje neutralnosti.*

Dante

ULjubljani, 2002. godine na skupu studenata sociologije iz Jugoistočne Evrope predstavnici svake zemlje su bili zamoljeni da predstavljaju zemlju iz koje dolaze. Nemajući inspiraciju, a smatrajući da nešto uraditi moramo, studenti iz Hrvatske i mi, studenti iz Srbije odlučili smo da izvedemo, usudiću se reći, performans. Izašli smo napolje i grudvali se. Hrvati protiv Srba (ili obrnuto). Odmah po završetku snežnog dvoboja seli smo zajedno za sto da večeramo i nastavili da se zabavljamo. Ne znamo ni sada da li je našim kolegama iz Bugarske, Rumunije ili Moldavije bilo potpuno jasno šta smo želeli da kažemo, ali nama je bilo. Razgovori koje smo tada vodili bili su veoma značajni za svakoga od nas.

To je bio prvi put da sam ja, kao pojedinac koji gradi svoju sopstvenu socijalnu mrežu bila u prilici da uživo vidim čoveka koji je sve ove godine živeo i odrastao sa druge strane reke. Ti susreti, a i mnogi koji su usledili posle toga, naterali su me da pokušam da sama otkrijem svoju sopstvenu istinu o prostoru na kom živim, ljudima koji tu žive sa mnom, o sebi. Ne ulazeći u filozofske rasprave o mogućnosti objektivnog saznanja, nemam pretenziju da tvrdim da je moja istina jedina i da samo ja moram biti u pravu, niti da je ono do čega sam došla objektivno, istinito ili pravo. Tu se više radi o stavu, zasnovanom na saznanjima, a najviše se radi o formiranju baze iz koje krećem na svoja naredna putovanja. Zajedno sa mojim kolegama studentima, kao i onim mladim ljudima koji to nisu, živeću u nekoj budućoj Srbiji, koja treba da bude istinski naša, a da bi to bila, kao i stara, od predaka nasleđena, razrušena kuća, mora da bude renovirana da bi bila dovoljno svetla, udobna, prostrana i suva, da bi život u njoj bio kvalitetan.

Moramo rešiti odnos sa prošlošću, ali ne tako što ćemo u njoj zauvek ostati, niti time što ćemo je se odreći. Ne možemo je se odreći, jer smo u njoj postojali, a ponekad ne možemo čak i onda kada nismo. Svako od nas je odgovoran, ako ni za koga drugog, onda bar za sebe, kada bira gde i kako želi da živi. Odgovornost podrazumeva spremnost da snosimo posledice svoga delovanja, čak i kada ih pre samog čina nismo dovoljno dobro sagledali, jer i "put u pakao je popločan najboljim namerama". Odgovornost se pojavljuje onda kada imamo izbor. Kao subjekti u jednom društvu imamo mogućnost da biramo, osim u slučaju tiranije. Kaže se, Milošević je bio tiranin. Da, ali tek kasnije. Na početku je, hteli mi ili ne to da priznamo, *On* bio izraz želje građana (ili "naroda") na prvim višestanačkim izborima u Srbiji. To se da objasniti. Pobrkanošć nivoa građenja država i principa po kojima se to čini. Princip "državnosti" (idealni tip SAD), ili etniciteta (idealni tip Nemačka) je bio u SFRJ pomešan, ali tako da je etnicitet, nacionalni identitet, bio zamenjen, kao i religija, ideologijom. Onog momenta kada ljudi nisu mogli svoj identitet da baziraju na ideologiji (da su oni Jugosloveni, komunisti, braća i svi jednaki) morali su da ga čvrsto utemenje u etnosu. Na temelju toga počela je izgradnja nacionalnih država. Upravo je (iako ne samo zbog toga) zbog neprevladane prošlosti, koja je spavala "pod tepihom", taj proces bio toliko krvav. Spremanje sobe trpanjem prašine pod tepih nikada se nije pokazao delotvornim metodom na dugi rok, a mi ipak moramo imati u

vidu "dugo trajanje" (Brodell). Naravno da je ovo samo jedan aspekt i veoma pojednostavljeno objašnjenje, verovatno i redukcionizam, ali je poenta nešto drugo. Sve se može teorijski, analitički objasniti, ali to ne znači da ako je nešto očekivano ili "normalno" treba da bude dobro i podržano u svom nastanku i razvoju. I nacizam u Nemačkoj tridesetih godina je bio objašnjiv tadašnjim društvenim uslovima, ali to ne znači da je bio pravi put za rešavanje takvih problema.

Na vrlo praktičnoj ravni zahtev za prevladavanjem prošlosti pojavljuje se operacionalizovan kroz zahtev za saradnjom sa Haškim tribunalom. Taj zadatak, u domenu njegove suštine, poente, ideje, treba mi da postavimo sami sebi. Jasno je da se odluke o tome donose na nivou političkih institucija, ali je jasno i da čak u ovoj kvazidemokratiji neki obični ljudi odlučuju kakve će te institucije biti.

Nažalost, prevladavanje prošlosti se sve češće svodi na broj mrtvih koji se tako olako porede, utrkivanje kome je pobijeno više sunarodnika (bez ideje o tome da je i jedan čovek sa bilo koje strane previše), postoje "naši" i "njihovi", kako brojevi, tako i istorija i sve ostalo. Očito je da to nikuda ne vodi. Moramo, takođe, zastati i bar se potruditi da razumemo. Da razumemo kada mladić koji je sa šesnaest godina otišao na front ne može da sedne sa mnom, Srpkinjom za što, kada se ljudi sa fronta vraćaju (polu)ludi zbog svih užasa kojih su se nagledali. Zločin se ne može objasniti, niti izbrisati razumom, ali se njime može preduprediti. Tim ljudima se mora pomoći, na jedan način, ali i svima drugima koji se frontovske borbe posmatrali, makar i iz fotelje. To se ne postiže logikom "oko za oko, zub za zub". Meni je uvek milija poruka Dostojevskog da nema te ideje na svetu koja je vredna makar i jedne dečije suze. Pokušaj da se opravdamo time što ćemo se sa zlom izjednačavati, ne vodi katarzi koja nam je potrebna. Ukoliko ja zapalim nečiju svetinju zato što je on zapalio moju, nemam nikakvo pravo da ga osuđujem, a da ne osuđim sebe. Prosto, logika "nulte sume"¹ nije ona koja se pokazuje delotvornom ni u individualnim konfliktima.

Još su apsurdniji vrlo slični pokušaji da se otkrije "ko je prvi počeo". Kada sam, kao svaki čestiti izdajnik, za vreme bombardovanja SR Jugoslavije boravila u Beču izvesna gospođa mi je prebacila, kao kakvom

¹ Pojam u transakcionoj analizi, čijim je tvorcem smatra Erik Bern, koji označava stav osobe u konfliktu, da ona može biti u pravu jedino onda kada njen "protivnik" nije u pravu ni u čemu.

Miloševićevom izaslaniku, da smo MI na Kosovu "prvi počeli". Nisam se branila, ali sam rekla da to ko je prvi počeo ne sme biti važno, jer je to "ćorsokak". U ovome nema mesta determinizmu. Mi moramo da stavimo tačku i da priznamo sebi greške, kako ih ne bismo dalje pravili. Jer, to ne samo da je neodgovornost, to je i glupost. Isto tako je i savremena manija gonjenja u Srbiji vrlo nedelotvorna, a manifestuje se kroz teorije zavere, kako je zapravo sve smislio neko drugi (zli masoni ili već slične utvare) da bi napakostili nama. Tako gospodin Miroslav Toholj u jednoj TV emisiji tvrdi da su, parafraziram, smislili novi pojam genocida kako bi jednog heroja i ratnog invalida optužili za oslobađanje Srebrenice. Pitam se, dokle ide sloboda govora u današnjoj Srbiji.

Kada postanemo spremni da mislimo i razgovaramo, postaćemo spremni da prestanemo da se ubijamo i da pustimo *eros* u svima nama da ubije samo jedno, *tanatos*. Da prihvatimo razlike da bismo postali građani, jer oni mogu po svemu da se razlikuju, osim po tome da upravo građani i jesu i da su slobodni, a samim tim i odgovorni, u meri u kojoj njihova sloboda ne znači ropstvo drugog.

U današnjoj Srbiji postoji konsenzus da mi treba da "idemo u EVROPU", da ovo treba da postane građanske država i slično. Ali su potpuno različita shvatanja o načinu na koji to treba da se dogodi (po nekima je način i to da čitava Evropa postane Srbija) i o tome šta zapravo to famozno građansko društvo jeste. Ono što je jasno i na jednom zvučnom nivou je da je građansko društvo vezano za grad, kao prostor u kom se stvara i funkcioniše. Grad nastaje sa robno-novčanom privredom i potrebom za mestom razmene dobara. Pojmovi usko vezani za koncept građanskog društva su liberalizam, ljudska prava, tržišna ekonomija. Uz ostalo, tržišna ekonomija, u skladu sa liberalnom ideologijom, podrazumeva jednakost, ali ne onu kolektivističku ili mehaničku (E. Dirkem), već jednakost u smislu *jednake tržišne situacije* (M. Veber), tačnije, jednake početne pozicije iz koje krećemo u tržišnu i društvenu utakmicu. *Integracija i kolektivna svest* se mogu održavati i postojati na različitim nivoima. Tržište je taj faktor integracije zasnovan na objektivnim, racionalnim osnovama. Podela na javnu i privatnu sferu, takođe je krucijalna. Podrazumeva da u svoja četiri zida možemo da budemo šta i kako hoćemo, ali u javnoj sferi, "na tržištu" mi smo samo građani, iako su u "urbanom, razlike poznate, prepoznate, prihvaćene i označene" (Anri Lefevr). Ne moramo se voleti, ali se moramo poštovati. I ne moramo misliti kao jedan, ali moramo biti u stanju da svačije mišljenje čujemo.

Po nekima sam “zadojena zapadnom srbomrzačkom ideologijom”, “šovinista prema sopstvenom narodu” i sl. Ja bih svoj “šovinizam” uvek ocenila kao “konstruktivnu kritiku postojećeg stanja”. Pristajem na to da sam sad, zbog svoje mladosti ishitreni, izmanipulisani revolucionar, ali se nadam da u starosti neću postati konzervativac. Moja ideologija (ne ulazeći u istinitost ovakvog određenja) nije destruktivna. To je meni jedino važno. Ako ideologija znači stav, ideju, spremnost da se dela zarad ostvarivanja ideje, pristajem. I hoću da u Srbiji, gde se sve moje stvaralo i stvara, ostvarim svoje osnovno ljudsko pravo, pravo na život. Da ga ne negiram zarad zlatnog escajga na dvoru cara Dušana, koji mi malo znači ako njime nemam šta da jedem, jer davno spomenuto i obećano “korijenje” se može jesti i rukama.

Ukoliko nemržnju prema drugima shvatamo kao šovinizam prema sebi (svojima) upadamo u jednu opasnu zamenu teza. Ovde se nacionalizam, razlikovan od šovinizma shvata kao nešto pozitivno. I po samom sufiksu – *izam*, nacionalizam je jednostranost. Ne sme se izjednačavati sa svešću o nacionalnom identitetu, koji je, hteli mi to ili ne, ugrađen u naš lični identitet. Isto tako se nacionalizam izjednačava sa patriotizmom, a antinacionalizam sa težnjom ka uništenju sopstvene nacije. Svest o nacionalnom identitetu se mora graditi, kao i svaki identitet u odnosu na Drugo, ali ne i sukobom sa tim Drugim. Težnja za opstankom nacije je jedno, a težnja za hegemonijom nacije je nešto sasvim drugo.

Zbog svega ovog nastaviću da se divim svom prijatelju Hrvatu iz Hrvatske koji potiče (po njegovoj sopstvenoj definiciji) iz ustaške porodice, koji je preživeo rat i trpeo njegove posledice, kao mali, posle Božića brojao badnjake ispred kuća da vidi koliko *IH* ima (pravoslavaca) i koji je svom iskustvu i znanju dozvolio da ga promeni i od koga sam dobila jedan od najtoplijih zagrljaja u životu.

Ja život svoj ni tuđ dobro shvatio nisam
I tajne stvari u meni vrše se sad
Od ljudi odoh da potpuno čovek sam
Iz malih nogu jedino sanjati znam
I sebi kažem pogledaj ovaj svet
Zar nije lepo govorim sebi ja

Pogledaj ko si vreme ti došlo već
Bio si dečak sad više nisi to
Plašio si se a sad se ne plašiš
Unutra strasna postoji zbrka ta
Jasna i mirna ko zbrka nijedna
O kako lepo bicikl teram ja

Vujica Rešin Tucić

Taufik Abul Suud

(Novi Sad)

NASLOV JE U TVOM UMU, U TVOM SRCU, U DUŠI TVOJOJ

Istoga trena kada je dobio jesam,
Ja znao sam da na hartiju je staviti moram.
Dobio sam majicu crvenu,
rukava kratkih
sa natpisom crnim:
FREE PALESTINE.
Morao sam je na hartiju staviti,
jer bes je u meni bivao
svakim danom sve veći i veći,
što niko od mojih drugova,
tu majicu,
ne vidi onako kako vidim je ja.
Svaki od njih je rekao:
NABAVI I MENI JEDNU, JA SAM ZA TU VAŠU STVAR
A ja,
ja sam samo potvrdno klimao glavom,
smešio se,
u sebi goreo i pitao se:

ČIJU BRE TO STVAR?

To niti je stvar tamo nekih koji sebe nazivaju Palestincima,
niti je stvar tamo nekih koji sebe nazivaju Jevrejima,
to je stvar čitavog roda ljudskoga.

Jer za mene,
niti postoje Palestinci,
niti postoje Jevreji,
za mene samo ljudi postoje.
I ti se, brate moj, sada pitaš,
zašto ja sve ovo tebi pričam,
jer sve to sa tobom nikakve veze nema,
a ja ti opet govorim da ima.

Seti se brate moj,
seti se proteklih vremena.

I ti, i ja,
i čitava gomila,
brate moj,
decenijama gledali smo na toj kutiji prokletoj,
kako se ubijaju,
kako se kolju,
kako krv prolivaju,
u svom bezumlju,
gledali smo patnju i bol
u toj zemlji dalekoj.

I danas gledamo.

I još tih davnih dana,
neki se zamislili jesu,
neki nisu,
a neki nikada neće.

A onda,

a onda je došao red na nas koji živimo na prelepom Balkanu.

Na nas,

koji smo sve to gledali
ali nismo na vreme progledali.

Već dugo godina voda je ključala,

a onda je neko kafu zakuvao,

i tu gorku kafu svi smo zajedno popili

i dugo godina nismo zaspali.
I pošto smo je popili, na tri strane smo se raštrkali,
i na tim stranama,
sve te besana godine smo živeli.
Na prvoj strani bili su oni,
oni koji su se posle kafe trgli
i nešto uraditi pokušali,
ali njih bilo je malo, premalo,
njihova snaga bila je mala
i zato je njihova misija propala.
Na drugoj strani bili su oni,
oni koji ništa nisu radili.
Među njima bio sam i ja.
Na trećoj strani,
na trećoj, bili su kanibali.
I ne znam, brate moj, da li se ti sećaš,
ali ja se sećam
i tu sliku nikada zaboraviti ne mogu.
On je bio u plavom radničkom mantilu
i tog nesretnika,
tog jadnog vojnika davio je na tenku
dok mu je šlem lagano padao sa glave.
Da,
njega smo pustili mi,
mi koji ništa nismo radili.
Da,
mi smo pustili tog kanibala.
Mi smo pustili sve te kanibale
da se rastrče po prelepim poljima Balkanskim,
po poljima zelenim,
po poljima rajskim.
Pustili smo ih,
da u ime tamo nekog hrvatstva,
da u ime tamo nekog srpstva,
da u ime tamo nekog muslimanstva,
svojim barjacima prokletim,
kolju,

oči kopaju,
krv prolivaju,
vetrovima užasa duvaju
i grobove poseju.
I, evo nas danas.
Kada sva ta zverstva već počinjena jesu,
godina prošlo nije mnogo,
i baš zato što ih prošlo nije mnogo
ja poverovati svojim očima ne mogu,
da posle svega još uvek postoji gomila,
koja laje,
koja grakće,
koja poput starih mitraljeza štekće.
I baš zbog svega toga brate moj,
što ispričao sam ti u poverenju
ja molim se Njemu,
molim se za sebe,
molim se za tebe,
molim se za sve nas,
i zato molim tebe,
da moliš se za sebe,
da moliš se za sve nas.
Jer samo tako,
ako se svi zajedno budemo molili,
svojim molitvama,
svojim mislima,
svojim rečima,
svojim delima,
samo tako krenućemo putevima
sa kojih stene da sklanjamo morati nećemo,
jer one će se same sklanjati.
Te puteve mi posipaćemo,
ljudskim dobrom,
ljudskom srećom
i ljubavlju,
da brate moj, ljubavlju ljudskom.

P.S. Oni redovi u kojima se pominju one tri proklete reči,
te reči ja poređati nekako sam morao
da bi ih u pesmu stavio
i sve tri su mi jednako mučne.
A tebi, brate moj,
ako je njihov redosled bitan,
ti, brate moj još daleko si...

Andreja Vražalić
(Beograd)

DEMOKRATIJA I PROSPERITET - DIREKTNA ILI OBRNUTA PROPORCIJA

*Demokratija je najgori sistem...
Sem svih ostalih.*

V. Čerčil

Preovlađujuća intelektualna klima je potpuno verovanje u demokratiju. Što je jedna zemlja “demokratskija”, to bolje za nju. Demokratija i privredni prosperitet smatraju se povezanim. Kao najviši stupanj (makar ovde u Srbiji) razvoja smatra se švedska socijaldemokratija sa svojom državom blagostanja. Jednačina kaže: više političkih sloboda = bogatija zemlja. Samo da mi postanemo demokrate, i ekonomija će da procveta.

E, pa neće.

SAD i zapadnoevropske zemlje nisu jedini primeri demokratija. Prvo je postojala atinska, pa postoje mnogobrojne demokratije “trećeg sveta”: Indija, Izrael, i mnogobrojne latinoameričke. Ali, one nisu tako poznate. Zašto?

Liberalni ekonomisti (na primer, videti Prokopijević, *Konstitucionalna ekonomija*), jasno stoje na stanovištu da su politička i privredna sloboda dve različite stvari. Zemlja može biti demokratska a siromašna – kao Indija ili Izrael, ili pak diktatura sa jakim ekonomijom (Čile, azijski tigrovi, Kina). Najbolje je kada se dve slobode spoje, no to je dosta retko. Moderni primeri su Švajcarska, Estonija, SAD, ali ni one nisu savršeno privredno slobodne – na primer, SAD imaju progresivni porez na dohodak.

Indija i latinoameričke demokratije nisu toliko poznate zato što su siromašne i opterećene unutrašnjim trvenjima. Te države jesu demokratske. Imaju slobodne izbore, institucije, podelu vlasti. Samo nemaju jednu bitnu stavku: bogatstvo.

Demokratija

Neka logika kaže da, ako je demokratija vladavina svih, da i vlast treba da se trudi da obezbedi da ekonomija funkcioniše na dobrobit svih. Zašto onda ne postoji jasna korelacija između demokratije i bogatstva? Odgovor možda treba tražiti u samoj prirodi demokratije. Smatra se da jedno društvo može imati dva cilja: slobodu i jednakost. Ta dva cilja su međusobno protivrečna. Što je više slobode, sposobnijima će ići bolje i stvaraju se razlike koje manje sposobnima budu oči; što se više uteruje jednakost, sposobni će biti više sputavani i društvo će stagnirati. Sada se postavlja pitanje društvenih ciljeva i percepcije: šta je bolje? Argument socijalista kaže da je bolja preraspodela i stabilnost. Liberali kažu da je bolji rast i dugoročno, porast svačijeg prosperiteta. U praksi se pokazala tačnost liberalnih argumenata. Sve zemlje koje su danas bogate, SAD, Zapadna Evropa, zemlje Komonvelta, imale su period slobode tržišta kada je izgrađen njihov današnji prosperitet. Ali, taj period je bio tokom XVIII ili XIX veka, kad neke od njih nisu ni bile demokratije. Kako to da se demokratije češće odlučuju za socijalizam? Samo treba pogledati jednu od prvih poznati demokratija, Atinu početkom VI veka pre nove ere. Jedan od stubova Solonove reforme bilo je brisanje dugova. Gde ćete veći socijalizam? Kada je demokratija ponovo uspostavljena krajem VI veka, malo po malo, uspostavljale su se mere koje imaju za cilj pomoć siromašnima i ne tako siromašnim građanima. Povlačenje izvesne

paralele sa Evropom XX veka je moguće. Državna intervencija i socijalne mere postaju sve učestalije. Iako je jasno pokazana njihova neuspešnost – komunizam je propao – još se ne odustaje od državne intervencije.

Gde se nalazi “greška” demokratije?

Odgovor bi glasio: u balansu moći. Demokratija se definitivno smatra najboljim tipom državnog uređenja (potpuno tačno) i smatra se da narod u glasanju ne greši (potpuno pogrešno). Kao da narod nije na fer i demokratskim izborima 1933. dao najveći broj mesta nacistima i komunistima (za one koji ne znaju: Hitler je postavljen za kancelara da bi sprečio komuniste da zavladaju. Uspeo je, ali...). Kakve je samo gluposti izglasavala atinska skupština tokom Peloponeskog rata (kršenje primirja, smaknuće sposobnih admirala...). Čaves je izabran na poštenim izborima. To jeste demokratija: vladavina naroda. Problem demokratije (i bilo kog drugog režima) je u apsolutnosti vlasti. Neograničena tiranija i neograničena demokratija imaju puno sličnosti. Lord Akton reče: svaka vlast kvari, apsolutna vlast kvari apsolutno. Ako ne postoji sredstvo efikasnog ograničavanja vlastodržaca, oni će imati prirodnu tendenciju da vlast vrše (samo) u svoju korist. Demokratija jeste najpošteniji način donošenja odluka jer se poštuje mišljenje makar većine građana. Budući da u demokratiji vlada narod, to znači da 50 odsto +1 građanin mogu da nametnu svoju volju drugima. Oni bi mogli, da nema ograničenja, da ove ostale pošalju na prinudni rad ili u zatvor i sve bi to bilo demokratski. Budući da je prirodna činjenica da ima manje bogatih nego srednje klase, a i ovih je često manje nego siromašnih, nije čudo da vlada vlada prema volji ekonomski slabije većine. Većina prirodno traži da svoju političku moć pretvori u ekonomsku. I, eto, socijaldemokratije. Ona predstavlja prirodni produkt demokratske politike. Siromašna većina ne želi da pričuva da se cela ekonomija razvije, pa i da njihov standard poraste. Čemu čekati, kad se sve može dobiti kroz socijalne transfere (tj. pljačku bogatih) i u pomoć vlasti? I naravno, to je sve demokratski, jer narod ne greši.

Međutim, svi greše, pa i dotični narod (Milošević je demokratski izabran... prvi put). Vlast kvari. Niko nije imun na napade ljubomore i sebičluka, svako ponekad ima loš dan... Ali kako se oduprti, kada se to desi celom narodu? Sigurno ne uvođenjem diktature? Nikako. Dve

nacije, baštine duge i slavne tradicije zaštite prava, pronašle su rešenje: sistem kočnica i ravnoteže. Podela vlasti između predsednika (vlade), parlamenta (skupštine) i sudstva. Prva dva nisu mnogo imuna na pritisak naroda (glasača). Poslednja vlast – sudstvo, jeste.

Ko štiti slobode?

Konačno dolazimo do odgovora na pitanje, sa čim korelira snaga ekonomije. Prosperitet zavisi od stepena ekonomskih sloboda. Sloboda koje ugrožava niko drugi nego naša demokratska država. Neće biti da je vlast imuna na zloupotrebu samo zato što je demokratska. Ali ona nije svemoćna. Što je snaga institucija, a posebno sudstva, u odnosu na parlament i vladu, veća, to će ekonomija biti jača. Sud štiti ugovore i slobodu ljudi od nasrtaja vlasti. Niko se drugi nije smeo suprotstavljati Ruzveltovim idejama, osim Vrhovnog suda. Ko sada zbilja stvara ujedinjeno evropsko tržište? Sud svojim presudama, dok se države na sve načine trude da ograniče slobodan protok ljudi i roba... Zato je Velika Britanija bila prva zemlja u svetu tokom XVIII i XIX. veka. Ona nije nikako bila demokratska, ali je ipak bila slobodna, jer je postojao sud koji je štiti prava ljudi i nije dao vlasti da se razmaše. U XX veku, britanska vlast je potpuno demokratska, a krenula je u katastrofalni socijalistički eksperiment posle Drugog svetskog rata...

Kako se slobode oduzimaju?

Kako sprečiti napade demokratskih vlasti na slobode ljudi? Prvo i najvažnije: treba prepoznati da je demokratska vlast, kao i svaka druga, pretnja slobodi. Ali, to je teško uvideti. Jer, demokratija jeste vladavina naroda, a ja sam deo naroda. Tačno, ali "deo". Moguće je da jedan deo naroda tiraniše drugi. Demokratski. Ali, to je u otvorenoj formi, retkost. Neprijatelji demokratije praktično nikad ne osvoju vlast na poštenim izborima. Ali, prikriiveni napad na demokratiju ide iz drugog smera: državni intervencionizam. Češće pod paskom levičarskih ideja "pravde" i "socijalne jednakosti" meša se u sve aspekte života. I teže je odupreti mu se, jer je prikriiven, i dolazi od "naše" vlasti. To što ta intervencija ima za cilj pomaganje određenih društvenih grupa (farmeri, organizovani radnici,

domaći proizvođači) kojima ta pomoć nije neophodna, ne primećuje se. Zapanjujuća je činjenica da poreski obveznici izgleda nisu svesni da bivaju pokradeni. Ne po onom: otimam od bogatog da bih dao siromašnom. Preraspodela više vuče u pravcu: otimam od siromašnog da bih dao siromašnom.

Da li je demokratija pretnja za prosperitet?

Po svemu gore prikazanom, čini se da ova konstatacija stoji. Problem su primeri: imamo na raspolaganju samo Atinjane, XIX i XX vek. Ali grubo rečeno: XIX vek je doba privredne slobode a XX, državne intervencije i "cvetanja" demokratije. Liberalne reformatore možemo prebrojati na prste jedne ruke. Oni (M. Tačer, R. Regan) jesu učinili čudo i omogućili urušavanje komunizma, ali njihovi naslednici su se brže-bolje njih odrekli. Sada postoji jedan birokratski konglomerat zvan EU, gde se problemi nastali usred državne intervencije rešavaju sa još više intervencije, gde postoje stranice i stranice zakona, uredbi, akata.

Problem je u percepciji: Evropa je danas bogata u odnosu na ostatak sveta. Ako nastavi putem intervencije, to će se promeniti. Bez obzira na demokratiju i građanska prava.

Emina Grbo

(Kragujevac)

JUGOSLAVIJA - MIT NAD MITOVIMA

Nekada davno, u neko nemoguće doba, postojala je jedna lepa zemlja. Ta lepa zemlja imala je lepo ime: Jugoslavija. Ljudi koji su u njoj živeli bili su fini i pošteni, radili prema svojim mogućnostima, uzimali prema potrebama... Ono što je bilo najvažnije jeste da su se svi međusobno voleli i poštovali, i voleli su svog vladara.

E, taj njihov vladar je bio čudan. Čudan zato što se razlikovao od ostalih ljudi. U to daleko vreme, svako ko se bar malo razlikovao bio je ignorisan kao opasan po društvo ili su ga ostavljali u nekoj nedodžiji da tuca kamen. Međutim, sa ovim vladarem je bilo drugačije – bio je opšte prihvaćen, na veliko iznenađenje čitavog sveta! Kažu da je nad ljudima imao neku čudnu moć – mogao ih je nagovoriti da urade, kažu ili prihvate bilo šta. Svi su nicice padali pred njim. Dok je on živeo – živela je zemlja. Dok je on živeo – živeli su i ljudi. Dok je on živeo-niko nije video sukobe. Dok je on živeo – svi su bili braća. A onda je umro. Od neke strašne bolesti koja čini da zaboravite sve što ste do tada znali i sve što ste do tada bili. Vladao je dugo. Za neke čak i predugo. Na njegovo mesto je pretendovala masa gladnih vlasti. Obzirom da su već dugo bili gladni, sada su postali alavi i beskrupulozni. Konačno su dograbili ono o čemu su maštali i nije im bilo dovoljno. Hteli su još. Toliko su se borili i grabili, da je ta njihova

opsesija prerasla u ogavnu, zaraznu bolestinu. Da haos bude veći, tih dana je bilo strašno ne vreme, duvao je užasan vetar i uspeo je da raznese bakterije te opake bolesti po celoj zemlji. Svi odrasli su oboleli.

I onda počinje "nešto". To "nešto" bi se moglo definisati ovako: svako ko je imao znanje, umeće i prava da preuzme vlast, nije imao volje. Oni, bez ijednog "klikera" u glavi su je imali. I oni preuzimaju vlast. Onda se svako zapitao: "pa, ako može on, valjda mogu i ja; sposobniji sam!" Tako počinje da se izdvaja klasa "superiornih". Oni koji su ostali nisu prihvatili da budu ono suprotno od "superiornih", pa stvaraju svoju klasu "superiornijih". I tako su krenuli svi redom, tvrdeći pritom kako je njihova klasa sa njihovim idejama "naj, naj"; i onda kreću sa cepanjem karte lepe Jugoslavije, stvaranjem svoje istorije, geografije, vere, jezika, kulture... Ali, još uvek je postojala neka tajanstvena nit koja ih je povezivala, nešto slično sećanju na neku lepu zemlju, koje se nisu mogli setiti, a koja je imala neko lepo ime, kojeg se takođe nisu mogli setiti; i neko čudno osećanje koje je činilo da osećaju nežnost prema svim ljudima, a koje više nisu mogli osetiti.

To još uvek nije bilo tako strašno. Počinje novi period velikih vetrova koji sada već modifikovanu bolest prenosi celom svetu. Ta modifikovana bolest je učinila da ljudi iz čitavog sveta počnu da se zanimaju za tuđe stvari. Nije to bila samo nezdrava radoznalost mase – oni su se zaista mešali u tuđe stvari. E, sada počinju problemi.

Intervencije stranih sila čine da se okreće vladar protiv svojih podanika, i podanici protiv vladara. Okreće se brat protiv brata, otac protiv majke, majka protiv deteta, dete protiv celog sveta... Prijatelji se ubijaju, neprijatelji se vole, miševi jure mačke i vruć sneg pada na gore. Varvari postaju gospoda, gospoda postaju koljači; obrazovani bivaju gonjeni, neobrazovani uveliko poštovani. Svako je smatrao da ima pravo na sve što mu duša poželi. Ali ne, anarhije nije bilo. Bilo je "demo-nečega". To "demo-nešto" je značilo sledeće: ako ti nešto smeta, ti onda izađi na ulicu i smetaj ti nekome; ako nekoga ne voliš – eliminišeš ga vatrenim oružjem ilegalno nabavljenim, a ako nekoga voliš – njega toljagom u glavu, pa odvući u svoju pećinu; ako ti treba tenk – nema problema, samo uzmi; treba ti novca – uzmi iz narodne blagajne; hoćeš vlast – izvoli, vladaj. Ovakva definicija demo"nečega" je potekla od neobrazovanih ljudi koji su želeli ne samo vlast i moć, već novac – koga nije bilo (bar su svi tako mislili). Ovakva definicija nije stvorena slučajno. Ona kao takva, trebalo je

da narodu zamaže oči, kako bi njenim tvorcima pružila dobar izgovor za pljačkanje i izrabljivanje (ili ti izraBLJUVANJE). Odjednom se svako setio činjenice (koju niko nikada nije osporavao, ali su ljudi iz "nepoznatih" razloga verovali da je bila osporavana) da svi oni imaju svoja prava i onda su nagrnuli da ih ostvare. "Ostvarivanje" njihovih prava je podrazumevalo nipodaštavanje tuđih – i onda počinje klanje.

Počinju sukobi "svih" sa "svima". Svako je želeo deo neke teritorije za sebe i smatrao da na nju polaže izuzetno pravo. Smisao je postojao tamo gde ga nije bilo i nije ga bilo tamo gde ga je trebalo biti. Od toliko novopečenih vernika, čovek (pritom mislim na *homo sapiensa*) bi pomislio da bi toliko ljudi sa metafizičkom odgovornošću rešilo sukobe sa što manje prolivene krvi. Međutim, retko ko se u takvoj situaciji mogao setiti neke božije zapovesti tipa "ne ubij" ili čak da "okrene drugi obraz". Ljudima se, zapravo, dopalo terorisanje i svako je morao sebi da dozvoli da "njegova bude poslednja". Odjednom je bilo strašno smešno ako su tvom susedu poklali celu porodicu, a njega izmaltretirali na sve moguće načine i ostavili ga živog da se zlopati i sluša tebe kako likuješ. Da li ti je bilo zabavno dok si nedužne ljude isterivao iz njihovih kuća i terao ih da te mole za goli život? Da li si uživao dok si slušao majku kako nariče nad svojom mrtvom decom kojima više ni groba ne zna? Šta je ovde strašnije: nekolicina koja teroriše ili kada ceo svet posmatra teror i uporno okreće glavu, nazivajući teroriste varvarima? Kako to da niko nije imao i nema petlju da umiri situaciju, nego još više potpiruje sukobe i stvara nove? Zašto, dođavola, toliko moćnih ljudi koji okuse vlast, odjednom sve okreću u svoju korist i stvaraju još veći haos? Zašto niko ne preuzima odgovornost za svoja dela, nego krivicu svaljuje na nedužnog?

Postoji jedan racionalan zaključak: usled pometnji kometa, asteroida, planeta i drugih džidža-bidža, i sudara različitih sila i energija u kosmosu, čitava planeta Zemlja je počela da se okreće u smeru u kome se nikada nije okretala i to takvom brzinom da ljudi na njoj postaju hiperaktivni i počinju da se ponašaju kao životinje, a životinje postaju jedina racionalna stvorenja. "Sve su životinje jednake, samo su neke jednakije".

Ima još nešto što sam zaboravila da spomenem: postojao je jedan mali brbljivi Feniks, koji je i bez virusa voleo da se meša u tuđe stvari. Taj mali brbljivac je saznao da negde u svetu postoji neki Godo koji luta svetom u potrazi za svetim Gralom i pritom pomaže ljudima u shvatanju životnih istina. Ideja tog brbljivca je bila da Godo svrati i u ovu zemlju i

pomogne joj u ostvarivanju viših ciljeva. Čitava zemlja se složila i rešila da sačeka Godoa kako bi on rešio sve njene probleme. Ono što mali brbljivi Feniks nije znao (ili je namerno previdio da bi stvorio još veću pometnju), jeste da je Godo rešio da ne ide svetom i prosvetljuje ljude, verujući da svako mora da nađe svoj sopstveni put i svoju istinu.

Ljudi veruju da se situacija sada popravlja. Istina nije takva. Opet su izgubili pamćenje zbog virusa u nekom vetru. Oseća se miris krvi. Oseća se. Osećaju ga čak i planktoni. A svet i dalje okreće glavu.

P.S. U pravnim udžbenicima piše: "Prvi element pravne svesti je poznavanje prava, odnosno svest o postojanju prava i poznavanje njegove sadržine. ... Da bi pravna norma mogla biti poštovana, ona prvo treba da dođe do svesti subjekta, da bude saznata. Postoji pravilo da se za kršenje norme niko ne može izviniti svojim neznanjem norme (*ignorantia legis nocet*). Subjekt je dužan da normu sazna, a ako to nije učinio i izvršio prekršaj u neznanju, za ovaj odgovara kao da je znao". Problem ove daleke, nepostojeće i izmišljene zemlje je bio u tome što su državnu vlast nosila lica koja nisu bila stručna, koja nisu (i nikada i neće) poznavala pravo, a kamoli osnovna ljudska prava. Tako da, ako u nekom teškom snu ili komi zalutate u dimenziju u kojoj se nalazi ova izmišljena zemlja, a u slučaju da ste posebna i jedinstvena jedinka, može vam se desiti da budete zlostavljani, čak i pritvoreni. Samo zato što ste se razlikovali, a izvršnim organima vlasti je bilo dosadno, pa su rešili da se malo zabave pritvarajući vas. Baš smešno. Prosto da umrete od smeha. Ako još pritom i poznajete svoja prava i pokušate da im objasnite da vam ne mogu ništa bez osnova - tek onda vam se crno piše. Dakle, ovo je savet za potencijalne turiste: budite konformistička ovca i dobro ćete proći.

"Jugoslovenka"

Farkaš Ištvan

(Novi Sad)

Nemci u Somboru i okolini:

**NAROD O KOME SE NE PRIČA,
A TU SU OKO NAS**

- samo zaboravljeni ili svesno prećutkivani -

Imam mnogo prijatelja, drugova, poznanika među somborskim Nemcima, čak ni sam ne znam koliko, a možda ih je još više, a da to nikada nisam uspeo saznati. Napokon, tek sam pre nekoliko godina postao iole svestan njihovog bitisanja pored nas, čak sam i o Jevrejima, možda najmanje poznatim našim komšijama, znao više nego o njima. Pa i u mojoj neposrednoj okolini toliko malo prisutne muslimane, vaišnave, Poljake, Čehe sam bolje poznavao, čak ih kako-tako detaljno "izučavao", nego li Nemce. A nije da nisam znao da u mojoj ulici stanuju dve-tri nemačke porodice, moji vrlo dobri drugovi. Nije da nisam znao da u moje odelenje ide nekoliko Nemaca, da su mi neki nastavnici Nemci. Ipak, bila su takva vremena, i dobra i loša, da se nacionalna pripadnost ni po čemu nije moglo prepoznati, i nije se smatralo važnim, osim u slučaju Roma, možda pomalo Jevreja i Mađara. Naime, Mađari su imali nastavu na svom jeziku, Jevreji svoje verske praznike, Romi su odskakali svojom puti. I

samo toliko. I nismo zalazili u poreklo imena, u jezik kojim kod kuće naši prijatelji pričaju, u istoriju i kulturu. Nismo smatrali potrebnim, nismo ni znali da može, nismo slutili da može biti važno.

I kažem, tek pre neku godinu naćuo sam da u Somboru postoji Udrućenje Nemaca, da je apatinsko udrućenje, nadomak Sombora, vrlo aktivno, da Subotićani, Novosađani i nekoliko banatskih gradova poćinju javno da iskazuju svoje *nemstvo*, da postavljaju pitanja o progonu nemaćkih porodica iz Vojvodine posle Drugog svetskog rata, o konfiskaciji imovine, o denacionalizaciji i vraćanju imovine izvornim vlasnicima...

I tek sam tada poćeo nazirati potrebu da kao ćovek/građanin manjinskog porekla saznam nešto više o njima, zajedno sa njima iniciram rešavanje zajednićkih problema, da pokušam obnoviti svoje zagubljeno ućenje nemaćkog jezika. Tek tada sam shvatio da nismo mi, Romi, najugroženija manjinska grupa u ovoj državi, najviše potiskivana, da to ćak nisu ni Jevreji, već neki drugi... bolje rećeno, mnogi drugi, pa i malopre spomenuti Poljaci, Ćesi, muslimani, vaišnave, ali i Bugari, Rusi, pa i Nemci. Nemci ćak i više od nekih sada nabrojanih. Jer za druge nismo ni znali, ali za Nemce jesmo, tu su bili oko nas, ali smo to svesno/nesvesno poricali, i kao vrlo dobro naućenu lekciju spominjali smo ih samo kao one koji su poćetkom/sredinom dalekih ćetrdesetih godina XX veka nahrlili na "slobodoljublje" da haraju, ubijaju, muće, otimaju... i pri tom smo koristili termine koji znaće imena naroda, ćitavog naroda, kao "Nemci, Švabe, Fricovi...", a ne imena pojedinaca. I pri tom ni reć nismo rekli o tome šta je bilo pre tih ratnih strahota, šta je bilo posle toga. Da su posle rata oni postali harani, ubijani, mućeni, od njih se otimalo, oni su proterani. I nismo govorili o tome šta je bilo za vreme tog rata, da su mnogi Nemci spasili mnogo Srba, Mađara, Jevreja, Cigana od istrebljenja. Tu, neposredno u komšiluku.

A sad, imamo kao temu posebnog broja lista "Informatör" Centra za multikulturalnost iz Novog Sada vojvođanske Nemce, što me ponukalo da se prisetim i "svojih" Nemaca, da svetu kaćemo da su i oni tu. Da postoje, da opstaju. I bio bi red da ne prićam ja o njima, niti umesto njih, već oni da kaću svoj život. Stoga sam, kada sam krenuo u pripremanje teksta o somborskim Nemcima, pokušao stupiti u kontakt sa Antalom Beckom, predsednikom somborskog udrućenja Nemaca, sa udrućenjem Nemaca iz Apatina, sa Robertom Hauckom, vrlo istaknutim pojedincem nemaćkog porekla, pa i sa svojim nekadašnjim kolegama i nastavnicima

iz škole, a sadašnjim prijateljima. Nisam uspeo. Razlog: moja trenutna fizičko-geografska udaljenost od tog područja i nedostatak funkcionalne tehnike. Ali, to sada nije važno. Važno je da nisam odustao. Da ću prvom prilikom da ih pronađem i da ih zamolim da se detaljno predstavim, da neke moje nedoumice i polusaznanja otklone, prodube, prošire. Za sada ću se zadovoljiti nekim poluinformacijama i ličnim promišljanjima, i to negde u podsvesti rasporediti u tematske fiočice, grupacije.

Trenutni broj Nemaca u Somboru i okolini je veoma nepouzdan i jako je teško tačno ga utvrditi, uprkos postojećim statističkim podacima, uprkos postojanju nekoliko monografskih izdanja, uprkos evidenciji udruženja iz Sombora i Apatina. Naime, mnogo nemačkih porodica je posle rata pribeglo potpunoj mimikriji, pa čak i asimilaciji, da ne bi prošli kao njihovi sunarodnici iz Vojvodine. Vreme je samo produbilo ove posledice, i tek ovih godina opet se javlja nacionalna svest ovih ljudi, ali je često još toliko nesigurna i ne jaka da se ograničava na internu upotrebu. A mimikrija je poprimila nekoliko pravaca, neke porodice su odlučile da se preruše u pripadnike većinskih naroda tog vremena, Srbe, Hrvate, znam čak i za jednu porodicu koja se izjasnila kao Slovenci, a drugi su o(p)stali pri manjinskom opredeljivanju, izjasnivši se pretežno kao Mađari. To je, naravno, dovelo do gubitka/odricanja od prava na ispoljavanje nacionalne kulture, jezika, obrazovanja, itd.

Opštekorišćeni jezik Nemaca iz Sombora i okoline je tako postao srpski ili mađarski, u javnosti su se služili tim jezicima, a sve više su i u porodici zanemarivali nemački jezik, postao im je jezik porekla, ali ne i maternji. Zbog toga su i osnovne škole pohađali, završavali na srpskom ili mađarskom jeziku, preuzimajući kulturne odlike i običaje tih naroda, upoznajući temeljno njihovu istoriju, umetnost, naučna dostignuća, tek načuvši ponešto o svom, u onom delu opšte kulture, tamo negde do Getea. Vagner je već bio opasno područje, Olimpijada u Berlinu poznata samo po skandalima, Ajnštajn srpski zet koji se odrekao, pazite sada, ne ideje nacizma, već nemačke narodnosti, geografija Nemačke se iscrpila u mnogim fabrikama oblasti Rur, reci Rajni i Berlinskom zidu. Istorija Nemaca je, naravno, postala samo Pruska, Kajzer Vilhelm, objava prvog rata Srbiji, aneksija Češke i Austrije, i bombardovanje Beograda. To je bila osnovna škola, a srednjoškolci i studenti su sve manje učili na mađarskom, sve više na srpskom, a tek po koji od njih je uspeo stići do nekog univerziteta u Beč ili Berlin. Nastavnici nemačkog jezika su bili

predavači stranog jezika, makoliko i nastavnik i učenik kojem predaje bili Nemci. Jezik sa elementima nacionalne kulture kao predmet ? Ma, ni fakultativno, ma, ni sada...

A za koga bi se organizovala ova nastava? Mogli bi saznati po imenima, kad bi *imena* bila tipično nemačka. A ona su mahom međunarodna, ili srpska, hrvatska, mađarska, izgovorom tek podsećaju na germansko poreklo, a ni prezimena ne odskaču previše od sada prihvaćenih ili u davnini poprimljenih prezimena Mađara, Hrvata, Jevreja. Ko je Šmit, Ric, Vajs, Bek, Fernbah, itd. Namac, Mađar, Hrvat, Jevrejin? Pa kad se i zapiše kao *Weis, Beck, Hauck, Buchwald*, nedoumica ostaje. I ako kažemo Vajs Ivan da li je to sigurno Namac, ili Šokac. Da li je Baumgartner Julijana Jevrejka, Mađarica, Nemica, ako priča mađarski?

Ispoljavanje *tradicije i kulturnih dostignuća*, telegrafski: donedavno samo u kuhinji (čitaj, tradicionalna jela) ili ni tamo, odnedavno možda majušno više zahvaljujući udruženjima, ali, koliko mi je poznato, ne za širu javnost, nažalost.

Istorija Nemaca u zapadnobačkom okrugu doseže, po svedočenju arhivskih podataka sve do pradavnog XVI veka, sa mnogim, pažnje vrednim ali nedovoljno poznatim i pristupačnim podacima, katkad svetla, katkad mračna, ali istorija bitisanja jednog naroda. Ipak, sada bih se za tren zadržao na istoriji i geografiji novijeg datuma, XX veka, bar toliko koliko sam uspeo saznati o tome. Mnoga naselja u ovom kraju su bila potpuno, ili većinom nemačkog stanovništva sve do Prvog svetskog rata; recimo, Apatin, Prigrevica, Kljajićevo, Kolut, Stanišić, Gakovo, i jedno naselje kojem uvek zaboravim ime, ali ću ga malo posle ipak izdvojiti, jer tako treba. U gradovima poput Sombora, Kule, Odžaka, dosta Nemaca. Između dva rata se većina njih kolonizuje, novopridošle stanovnike Nemci prihvataju, uspostavljaju se prijateljstva i počinje međusobno ispomaganje. Nemci postaju manjina u tim naseljima, ali im ne smeta. Ni "dodošima" ne smetaju "Fricovi". A onda drugi rat. Nastavlja se međusobno ispomaganje i zaštićivanje. Recimo, kljajićevačke Srbe Nemci sakrivaju od fašista, i svojim telima oblikuju kordon oko srpskih kuća. U Stanišiću, Nemci brane i hrane Srbe, Mađare i Cigane, što od fašista, što od partizana. U Apatinu se brinu o Jevrejima. Zauzvrat, posle rata, zatire se ono malopre spomenuto selo, kojem ni ja ni ogromna većina Somboraca ni ime ne pamtimo, Kruševo, između Rastine i Stanišića, potpuno ga rušeći, i sravnjujući sa atarom, zatire mu se, ponavljam po ko zna koji put, i ime.

Groblje na ivici sela zauvek zagubljeno, ostaje nelocirano. Stanovnici raseljeni, što u Nemačku, što u logore, nikad se vratili nisu, ni oni ni njihovi potomci. Sve to neke 1946/47, čak ni to ne znam sigurno. Međutim, zašto kopam po ovim kako-tako zaceljenim ranama, kad ima i onih puno svežijih. Krajem XX odnosno početkom XXI veka *Gete institut* poklanja računarsku tehniku i pristup internetu somborskoj biblioteci, sponzori i donatori iz Nemačke pomažu razvoj opština u Zapadnobačkom okrugu, zahvaljujući i potomcima nekadašnjih sugrađana, a na to usledi odgovor - nemačka groblja na prigrevlačkom groblju razvaljena, oskrnavljena. Vlasti i mediji mahom ćute, saznajemo tek mrvice...

Letim naokolo, nasumice, ne znam gde da sletim, o čemu više da kažem. Sve gore navedeno iziskuje detaljniji prilaz, novinarsko-istraživački pristup, a podataka tako malo. Oni koji bi mogli dati te podatke, igrom slučaja teško su dostupni, a do nedavno ih uopšte i nije bilo. Jer tek pre neku godinu su nastala udruženja Nemaca u Somboru i Apatinu. Negde na početku teksta sam napomenuo da treba da se sa njima stupi u kontakt, da bi oni govorili i o ovim tek nasumice dotaknutim temama, ali i o sadašnjem trenutku ovog naroda na ovom području, a pre svega o svojim udruženjima, i o tome, kako i šta se može i treba uraditi da Nemci prestanu biti stranci, kapitalisti koji iskorištavaju nas jadne Jugoviće, fašisti, porobljivači, tabu-tema, učesnici igre "ćorava baka", i postanu oni koji jesu, prijatelji, komšije, saradnici, naša neupoznata strana koju svakodnevno upoznajemo i prihvatamo takvu kakva jeste.

Tijana Milošević

(Beograd)

ETNO-SIMBOLIZAM I KLASIČNI MODERNIZAM U STUDIJAMA NACIONALIZMA

Tema nacionalizma okupira dosta pažnje, pogotovo na Balkanu gde se navodi kao jedan od glavnih uzroka rata u bivšoj Jugoslaviji. Među različitim pristupima studijama o nacionalizmu, dva su dominantna – modernizam i etno-simbolizam. Opis i analiza debate između ova dva dominantna pristupa je tema ovog eseja. Stavovi Ernesta Gellnera, predstavnika modernizma, i njegovog učenika Anthony Smitha, zastupnika etno-simbolizma su u fokusu diskusije. Esej će pokušati da izloži i kritički upoređi glavne poente neslaganja između dva pristupa, a to su: uzrok stvaranja nacija i pojave nacionalizma, način i vreme nastanka istih. Takođe, biće reči o relevantnosti pojma etnička grupa za shvatanje i nastanak pojmova nacije i nacionalizma. Danas je uglavnom prihvaćeno stanovište da je etnicitet relevantan za nacionalizam, posebno nakon nedavnih sukoba na etničkoj osnovi u bivšoj Jugoslaviji i u SSSR. Savremena diskusija između ova dva pristupa i dva spomenuta autora, kreće se uglavnom oko toga kolika je uloga etničkog porekla u stvaranju nacije, nacionalizma kao pokreta, i moderne nacionalne države.

Najpre treba dati ključne definicije pojmova koji će biti korišćeni. Značenje termina etnicitet još uvek nije u potpunosti jasno i dovoljno precizno definisano ali bi termin mogao da se definiše kao srodnost po poreklu ili zajednička kultura jedne grupe ljudi. Smith daje primere simboličkih elemenata etničkog porekla kao što su obrasci srodnosti, fizička sličnost, religijska povezanost, povezanost po jeziku, fenotipskim odlikama i sl.² U svojim studijama, on se pogotovo fokusira na emocionalnu snagu i istorijsko nasleđe etničkih grupa. Važna poenta u Smithovom argumentu je da nacionalizam crpi snagu iz "unutrašnjih izvora" kao što su istorija i kultura.³ Takođe, po Smithu, etnicitet se uglavnom oslanja na mit, vrednosti i sećanja, kao simbole gde su mitovi zapravo priče u koje se generalno veruje i koji povezuju sadašnjost sa prošlošću jedne zajednice. Upravo kroz ovaj simbolizam, mitovi ujedinjuju klase šireći etničku kulturu. Dakle, Smith definiše etničku grupu kao populaciju koja deli mit o zajedničkom poreklu, zajednička sećanja i elemente kulture, kao i vezu sa istorijski važnom teritorijom ili domovinom. On tvrdi da je zajedničko etničko poreklo neophodno za koheziju grupe kao i za svest o pripadnosti toj grupi.

Druga ključna poenta u Smithovom argumentu je da je koncept etničkog identiteta ključan za objašnjenje kako i zašto su nastale nacije. Smit kaže da je nacija zajednica zajedničkih mitova i sećanja baš kao i etnička grupa. Dakle, on sugerise da postoji kontinuitet između etničkih grupa i modernih nacija, pri čemu moderne nacije nasleđuju kulturnu osnovu koje dele etničke grupe. Smit definiše naciju kao populaciju koja ima zajedničku domovinu, mitove i sećanja, masovnu kulturu, zajedničku ekonomiju, prava i obaveze. Da bi dokazao svoju tezu, Smith navodi primere Britanije i Francuske kao prvih nacija koje su se formirale i to upravo oko dominantne etničke grupe. Smith kaže da samo u nekoliko slučajeva, kao u slučaju Amerike i Australije, pružaju primere obrnutnog procesa: formiranje države prethodi nastanku nacije koja se kreira bez zajedničke etničke osnove. On tvrdi da je za formiranje nacije i nacionalne države potrebno zajedničko etničko poreklo, najviše zbog toga što je jako teško održavati zajednicu koja nema koherentnu mitologiju, istoriju i kulturu.

Nasuprot Smithu, Gellner je definisao nacije kao "grupe koje streme da opstanu kao zajednice".⁴ Nastanak ovih zajednica se

može desiti “voljnom identifikacijom, odanošću i solidarnošću, ali i strahom i prinudom.”⁵ Gellner tvrdi da nacija zavisi od političke i intelektualne elite koja nameće zajedničku kulturu populaciji na jednoj teritoriji, pogotovo kroz nacionalni edukativni sistem. Na ovaj način, svi članovi nacije imaju minimalnu fleksibilnost pri ispunjavanju različitih uloga neophodnih u jednom društvu. Gellner je tvrdio da je samo nacionalna država idealna politička organizacija koja je osnov kreativne kulturne energije i ekonomskog blagostanja. Nije etnička grupa ona kojoj su narodi lojalni, već je to nacionalna grupa, a nacionalizam je taj koji kreira koncept nacije i stremljenje ka njenom ostvarenju. Zajedničko prethodno etničko poreklo i osećanje etničke pripadnosti, po Gellneru, nije neophodno za stvaranje nacije i nacionalne države.

Da bi se argumenti autora ova dva različita pristupa razumeli, potrebno je obrazložiti odnos između pojmova etničkog porekla, nacije i nacionalizma. Pod nacionalizmom Smith podrazumeva ideološki proces čiji je cilj dostizanje i održavanje autonomije jedinstva i identiteta određene ljudske populacije za koju neki od njenih članova misle da predstavlja naciju.⁶ S druge strane, Gellner je tvrdio da je nacionalizam “novi oblik socijalne organizacije koji je baziran na duboko internalizovanim visokim kulturama koje su zavisne od obrazovanja i zaštićene svaka od strane svoje sopstvene države.”⁷

Gellner i Smith daju dve različite dijagnoze uzroka nacionalizma. Gellner navodi specijalizaciju u okviru društva kao glavni uzrok nacionalizma, dok se Smith fokusira na etničke uzroke. Gellnerova teorija deli istoriju ljudskog razvitka u tri etape⁸: preagrarno doba, gde su grupe bile suviše male da bi postojala politička diferencijacija; agrarno društvo, gde je samo mali deo stanovništva bio specijalizovan u oblasti ekonomije, politike, vojske ili religije; industrijsko društvo, gde je država zaštitnik zajednice i gde postoje distinktivni faktori kao što je univerzalna pismenost. Nacionalizam se nije mogao razviti u preindustrijskim društvima, jer je društvo bilo tako malo da se razlike nisu opažale i nisu bile smatrane idealnim granicama za potencijalne države, i ljudi su bili suviše zauzeti opstankom i osnovnim potrebama da bi mislili na kulturnu i političku homogenost. Dakle, za Gellnera nacije i nacionalizam su moderni

fenomeni koji su nastali posle Francuske revolucije kao posledica industrijalizacije i novonastalih okolnosti.

Smith je, s druge strane, identifikovao sledeće ciljeve etničkih nacionalnih pokreta: kreiranje pismene, visoke kulture u zajednicama gde ona nije postojala; kreiranje kulturno homogene "organske nacije";⁹ obezbeđivanje domovine i po mogućstvu nezavisne države za zajednicu; pretvaranje do tada pasivnog etničkog identiteta u istorijskog aktera. Drugim rečima, prema Smithu nacionalizam je politizacija i teritorijalizacija ranijeg osećaja etno-centrizma. Dakle, glavna razlika između Gellnera i Smitha je u stavu o uzroku nacionalizma. S jedne strane, Smith podržava etničko poreklo nacionalizma i nacija, tvrdeći da je nacionalizam želja za nezavisnošću jedne etničke zajednice. S druge strane, Gellner tvrdi da je nacionalizam pokušaj da se stvori nova društvena organizacija koja zavisi od visokih kultura. Dakle, Gellner tvrdi da nacionalizam stvara nacije, dok Smith tvrdi da nacije imaju etničku osnovu i da su one uzrok i podsticaj za nacionalizam.

Gellner je rekao da je osnovni preduslov za objašnjavanje veze između etničkog porekla i nacionalizma u tome što etničke granice ne treba da prelaze političke. Gellner je tvrdio da etničko poreklo ulazi u političku sferu kao "nacionalizam" onda kada ekonomski uslovi zahtevaju kulturnu homogenost. Ukoliko su klasne razlike etnički neobojene, tada se one mogu tolerisati. Međutim, kada se vezuju za kulturnu nejednakost klasne razlike postaju nepodnošljive¹⁰. Nacionalizam koristi postojeće kulture ali ne može biti prouzrokovan njima, jer ih ima previše i one ne mogu biti jača aktivirajuća sila, od moderne, visoke kulture. Pošto mnoge etničke grupe ne uspevaju da postanu nacije, nacionalne države nisu neminovna, predodređena svrha etničkih grupa. Nacionalizam i nacija ne mogu nastati bez industrijskog društva, te Gellner tvrdi da na njega ne utiču niske etničke kulture. Dakle, etničke grupe ne mogu prouzrokovati nacionalizam, čak i ako imaju zajedničku teritoriju i jaku inteligenciju koja figurira kao klasa za sebe.

S druge strane, Smith tvrdi da kroz otkrivanje svoje etničke prošlosti, ideja nacionalnog identiteta može da navede etničke grupe da tvrde da su nacije. Želja da se zaštiti kulturno nasleđe i tradicija daju osećaj superiornosti jednoj etničkoj grupi. Nepravедna podela ekonomskih povlastica i kulturni pritisak nad jednom kulturnom

grupom mogu da vode etničkom nacionalizmu. Etnički identitet, po Smithu, dakle, može prouzrokovati nacionalizam upravo zbog svoje sposobnosti da ubedi ljude u mit o etničkom identitetu. Smith dodaje da se etnička kategorija jednostavno pretvorila u etničku zajednicu, inteligencija uvodi ideju o nacionalnom samoopredeljenju sa konačnim ciljem stvaranja sopsvene države za etničku grupu.

Smith ukazuje na neke probleme modernističkih teorija. Prvi problem leži u njihovoj generalnosti.¹¹ Po Smithu, one su veoma često suviše apstraktne da bi se mogle lako primeniti na specifične slučajeve. Čini se da one pokrivaju sve, a kada na njih treba računati radi rasvetljavanja određenih istorijskih okolnosti one se često pozivaju na vanredne okolnosti kao što je religijski faktor ili istorija etničkog antagonizma.¹²

Nadalje, Smith tvrdi kako je njihov materijalizam često jednostran. Nacionalizam može da se javi u najrazličitijim socio-ekonomskim sredinama, u bogatom Kvebeku ili siromašnoj Eritreji, u preindustrijskim ili industrijskim uslovima. Nije lako objasniti sadržaj i intenzitet pojedinih nacionalizama kroz mehanizme globalnog kapitalizma.¹³ Ali, najvažnija zamerka ovim teorijama proizlazi iz osnovne tvrdnje ovih teorija, a to je da su nacije, kao i nacionalizam, proizvod modernizacije. Ovakvo viđenje previđa kulturna osećanja i etničku vezanost za grupu.

Važna prednost etno-simbolizma je to što pomaže u predviđanju koje populacije imaju šanse da razviju nacionalističke pokrete pod određenim uslovima. Moderna Grčka predstavlja dobar primer. Njeno dvojno nasleđe, vizantijsko tj. pravoslavno, i nasleđe klasične Grčke oblikovalo je obrasce i sadržaj rivalski nastrojenog nacionalizma. Ovo sugeriše da će nacionalizam biti jača snaga kod Grka nego kod, recimo, susednih Vlaha, koji ovakvo nasleđe nemaju.¹⁴ Takođe, ovaj pristup ukazuje na odgovor na pitanje zašto narod odgovara na poziv inteligencije na nacionalno buđenje. Sigurno ne samo zbog obećanih materijalnih nagrada. Modernističke teorije su prikladne za opisivanje nacionalizama Francuske i Engleske, civilnih nacionalizama reda i kontrole. Modernističke teorije, dakle, ne objašnjavaju direktno uzroke i pojavu etničkog nacionalizma koji razvijaju potčinjene etničke manjine čije inteligencije pokušavaju da od svoje etničke grupe stvore naciju. Da bi postigli kulturni revolt, oni svoje etničke grupe moraju da pretvore

u političke nacije. Za ovakve procese, modernističke teorije ne daju najbolje objasnjenje.

Kao odgovor na Smitovu primedbu o nasleđu modernih Grka, Gellner kaže kako isti nemaju istinsko narodno sećanje na Perikla, ili na bilo koju tekovinu antičke Grčke ili Vizantije. Trajanje kulture je nešto što je važno samo u određenom trenutku, nije od ključne važnosti generalno. Na drugu Smithovu opasku, Gellner odgovara da iako je korisno predvideti koji narod ili oblast ima tendenciju da razvije nacionalizam i u kom obliku, to je jako teško, ako ne i nemoguće. Kao dokaz, navodi činjenicu da je agrarni svet bio vrlo bogat kulturama a da se samo 200 ili 300 njih pretvorilo u nacionalne države. Dakle, Gellner ne poriče važnost etničke kulture, ali kaže da konitnuitet iste iz perioda pre-industrijalizma u moderni period nije od ključne važnosti. U tom pogledu, Gellner u debati sa Smithom poredi etničku ostavštinu sa pupkom u telu nove nacije i buduće istorije države – to je organ koji je bio važan u jednom trenutku, ali je u modernom aspektu redundantan. Kao primer, on navodi Estoniju koja je kreirala nacionalizam ni iz čega, bez kulturnog simbolizma.

Bitno je još uporediti stavove dva autora o važnosti edukacionog sistema kao i istorije, mitova kao faktora koji utiču na nastanak nacija i nacionalizma. Gellner je tvrdio da obrazovanje i kultura oblikuju identitet individue. Prema Gellneru, funkcija edukativnog sistema je da obezbedi lojalnost kulturi zajednice i društvu kome individua pripada. Treba sprečiti lojalnost individue podgrupama u okviru zajednice. Gellner kaže da je moderan čovek odan "ne monarhu, zemlji ili veri, već kulturi."¹⁵ S druge strane, Smith tvrdi da dominantne visoke kulture ne mogu asimilirati etničke grupe kroz edukaciju, zato što etničke grupe opstaju samo kroz poštovanje i praktikovanje etničke kulture kao i odanost istoj.

Gellner ne pridaje mnogo značaja istoriji etničke grupe i nacije kao i mitovima koji vezuju njihove pripadnike. On tvrdi kako istorija nacije postaje bitna onda kada nacija dobije svoju državu. Istorija nacije pre stvaranja nacionalne države, po Gellneru, i nije toliko bitna. S druge strane, Smith upravo naglašava važnost istorije i mitova kao simbola koji čvršće vezuju jednu etničku grupu i pokreću proces stvaranja nacije.

Pokušaj da se zaključi koja je teorija generalno ispravnija bi zapravo predstavljao simplifikiranje ove dve teorije a i problematike

nacionalizma uopšte. Na osnovu izloženog, može se zaključiti da je jedna od teorija primenljivija na neki slučaj od druge teorije. Ima situacija u kojima je jedna od teorija gotovo neprimenjiva. U slučaju Balkana, na primer, Gellnerova teorija se jako teško primenjuje, jer je njen fokus na važnosti industrijalizacije, koja, s druge strane, gotovo da nema nikakav uticaj na nastanak nacionalizma na Balkanu. Proces stvaranja nacija a i nacionalizma na Balkanu se dešavao uglavnom od početka XIX veka, dakle, pre nego što je industrijalizacija uopšte zahvatila ove prostore. S druge strane, Smithova teorija je neprimenljiva na pomenuti slučaj Estonije, gde je nacija stvorena bez zajedničkog etničkog porekla. Takođe, slučajevi Amerike i Australije, gde je nacija stvorena na različitim etničkim osnovama, više idu u prilog Gellnerovoj teoriji. Treba, takođe, zapaziti da se Gellnerov argument o lojalnosti pripadnika moderne nacije prema kulturi a ne prema religiji vrlo teško primenjuje na nacije čiji je glavni ujedinjujući faktor upravo religija – kao što je slučaj sa bosanskim muslimanima i Jevrejima. Takođe, u slučaju Srba i Hrvata, može se reći da su glavne osnove za formiranje ove dve nacije upravo pravoslavna i katolička vera. Tako da se može zaključiti da je u ovim slučajevima teorija Smitha primenjivija.

Napomene:

¹ Pojam u transakcionoj analizi, čijim je tvorcem smatra Erik Bern, koji označava stav osobe u konfliktu, da ona može biti u pravu jedino onda kada njen "protivnik" nije u pravu ni u čemu.

² Smith, Anthony .D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Press.

³ Smith, Anthony .D. and Hutchinson, J. (1996). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press, p. 16.

⁴ Gellner, E.(1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Press, p.15.

⁵ Gellner, E.(1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Press, p.15.

⁶ Warwick debate Smith site

⁷ *Nations and nationalism*, Gellner 1983

⁸ *Nations and nationalism*, Gellner 1983

⁹ Smith, A.D. (1991). *National Identity*. London: Penguin, str. 94.

¹⁰ *Nations and natinalsim*, Gellner 1983

¹¹ Warwick, <http://www.lse.ac.uk/collections/gellner/Warwick0.html>

Gellner

¹² Gellner 1983, *Nations and Nationalsim...*

- ¹³ Warwick, <http://www.lse.ac.uk/collections/gellner/Warwick0.html>
Gellner
- ¹⁴ Campbell and Sherrard 1968, ch. 1 uzeto.
- ¹⁵ Gellner, E. (1983). Nations and Nationalism. Oxford: Blackwell Press...

Abida Ganić

(Novi Pazar)

GRADU JE POTREBNA PROMENA

Dve teme su moja preokupacija i u ovom eseju pišaću o uplitanju dece u politiku i o nekim nedostacima u životu omladine.

Poznato nam je da su sukobi između političkih stranaka u Novom Pazaru u poslednje vreme sve učestaliji. Čak je i došlo do pucnjave između dva pripadnika sukobljenih stranaka kada su dva slučajna prolaznika ranjena.

Na političkim mitinzima, gde se obično dve stranke „prepucavaju“ i prebacuju jedna drugoj, često se mogu videti maloletna deca koja mašu zastavicama, ili pak pevaju pesmice smišljene da vređaju pripadnike drugih stranaka. Njihovim roditeljima često nije važno što su im deca učesnici takvih propagandi. I sama sam se uvek pitala da li je učinak tih izbora, u čijoj su se predizbornoj kampanji mahom nalazila deca, uopšte veći od, da je nazovemo „normalne predizborne kampanje“. Nisam mogla da verujem da su se vremena toliko promenila. Kad sam ja bila mala, deca su uglavnom bila zaokupljena autićima ili lutkama, a sad im je glavna preokupacija podela između stranaka, navijanje, mahanje zastavama, uopšte – svaka propaganda. Dok predstavnici tih stranaka obećavaju „brda i doline“, njima nije najvažnije da sve to što pre prođe i da se pri tom poštuju sva pravila koja su za to i određena. Ali, što je zanimljivo, izgleda

da se to pojavljuje samo kod nas. Organizacije za dečja prava širom Srbije videla su ovo kršenje zakona i o tome odmah napisale izveštaj koji je dostavljen lokalnoj televiziji, ali se o tome nije mnogo raspravljalo. Da li zato što su naši sugrađani mislili da su u pravu, ili zato što ne žele da im se iko meša, to još uvek nisu obrazložili, niti će.

Park, za koji smo sredstva dobili od raznoraznih donatora, ne liči ni na šta. Ljuljaške su polomljene i iskrivljene, smeće se nalazi u svakom uglu, dok deca izvikuju navijačke parole o pobedi ove ili one stranke. Na rekreacionom centru su letos napravljeni reflektori u nadi da će omladina moći i noću da igra košarku, fudbal, odbojku ili da se bavi nekim drugim sportom. Međutim, reflektori svetle, ali ne dolazi više od 5, ili u nekom slučaju 10 ljudi kojima je stalo do treninga.

I dok ostali sede u kafiću ili po raznim kladionicama bacajući novac, neki se muče da bi uspeali da pokažu svoj trud. I kada na bilo koji način to uspeju da urade, ovi prevrću očima ili odmahuju glavom, ne pokušavajući na bilo koji način da urade išta slično ne bi li i oni imali čime da se ponose. Jedino njihovo zanimanje je ocenjivanje ili komentarisanje drugih. Za njih drugačiji način odevanja, razmišljanja ili bilo čega drugog što pravi razliku među ljudima nije pravilan. Oni žele da svi ljudi budu isti, kako po izgledu, tako i po razmišljanju i svemu ostalom. Oni samo sede u svom kutku i ocenjuju druge, a ne znaju da tu mnogo greše. Osuđuju svaki pokušaj dovođenja grada u red, svaku donaciju iz stranih zemalja, sve što bi na bilo koji način moglo da pomogne ovom gradu, i državi uopšte.

Ponekad pomislim da će naš grad zauvek ostati ovakav. Sumoran, tužan i nepromenjiv. Ali, njegove dobre osobine kojih je sada veoma malo teraju me na dalje razmišljanje i traženje istomišljenika. Možda ću ja, negde u bliskoj budućnosti, sa svim ljudima koji misle na način sličan mom, uspeti da okrenem ovaj grad nabolje i pomoći ljudima da shvate šta je ovom gradu potrebno. Mislim da niko od nas ne zna šta će se desiti u budućnosti. Ali, jedino što znam je da je ovom gradu potrebna promena. Velika promena nabolje.

Saša Došić
(Kragujevac)

ZNAMO LI MI DA SMO MALI NAROD

Želja većine građana u Srbiji, je ulazak u Evropsku uniju, ili bi barem trebala da bude. Da biste postali punopravni član Evropske unije morate ispuniti niz obaveza, koje ta “zajednica država” nalaže. Naravno, ako želite da živite bolje, da se priključite drugim narodima u okruženju i da imate približan standard kao i oni, morate usvojiti neka pravila i principe koji su kod njih prisutni.

Od 1990. godine, sve do promena 2000, Srbija se nalazila u političkom, ekonomsko-finansijskom, kulturnom... haosu, koji je bio prouzrokovan jednom nazadnom, konzervativnom i pogubnom politikom Slobodana Miloševića i njegovih ljudi. Postoje određeni zahtevi koje Srbija i Crna Gora moraju ispuniti, ako razmišljaju o ulasku u Evropsku uniju.

Jedan od svakako najvažnijih koraka koji država Srbija, odnosno Vlada Republike Srbije, treba da preduzme jeste saradnja sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, ili Hagom. U Srbiji postoji zabluda, a tiče se činjenice da će sud u Hagu raditi još određeni vremenski period i završiti započete procese ljudima koji se tamo nalaze u pritvorskoj jedinici i kojima se sudi, i da ćemo trpeti pritiske još malo, a

da će onda biti sve po starom... Međutim, što bi rekli košarkaši: “greška u koracima”.

MKSJ je osnovan rezolucijom Saveta bezbednosti 25. maja 1993. godine sa ciljem da se sprovedu istrage i da se ljudi koji su krivično odgovorni za genocid, zločine protiv čovečnosti, kršenje zakona i običaja rata, teške povrede Ženevskih konvencija, privedu pravdi i snose odgovarajuće sankcije. Sudi se, dakle, ljudima, jer su počinili razna krivična dela: ubistva, silovanja, mučenje, deportaciju, pljačkanje, otimanje imovine i sl. Ako mi kao narod stanemo iza takvih ljudi, ako ih čuvamo ovde u Srbiji, ako donesemo Zakon o pomoći haškim optuženicima, to znači da stajemo na stranu zločina, da ne želimo da se suočimo sa istinom, i da se još više zatvaramo, umesto da budemo bliži Evropi.

Drugi važan segment jeste oporavljanje, učvršćivanje i reformisanje određenih sistema kao što su pravosuđe, mediji, zdravstvo, privreda, obrazovanje. Samo pravno jaka i demokratski uređena država je i ekonomski jaka država. Odnosno, ako sud, tužilaštvo i policija rade svoj posao, ako se mafijaši, lopovi i kriminalci privedu pravdi i pri tom u državi ne postoji sila koja je jača od zakona i od prava, u tom slučaju možemo reći da živimo u pravnoj državi. Što se medija tiče, potrebno je obezbediti uslove za bolje informisanje na jezicima manjina i licima sa posebnim potrebama, potom neophodna je depolitizacija medija – da mediji počivaju na principu profesionalnosti i odgovornosti, da novinari i televizijske kuće imaju potpunu slobodu u informisanju građana, da postanu njihov servis i da budu potpuno nezavisni od politike i stranaka. Obrazovanje je jako bitan faktor u državi, jer ono ima presudnu ulogu u formiranju vrednosti mladih generacija, koje će sutra imati leaderske pozicije u društvu. Ono što je potrebno izmeniti su te konzervativne, diskriminatorne i rasističke ideje koje negiraju savremene tendencije koje postoje u društvu. Reforma obrazovanja se mora odnositi i na nastavni kadar koji se ne trudi da te stereotipe i primere netolerancije, ksenofobije, netrpeljivosti itd., izbaciti iz gradiva, već upravo na njima insistira. U obrazovanju se ne govori (ili se spominje, ali površno) o osnovnim ljudskim načelima, OEBS, UNHCR, Savetu bezbednosti ili Evropskoj uniji. I naravno, uslov svih uslova jeste ravnopravnost svih ljudi u zemlji, bili oni Bošnjaci, Albanci, Mađari, Slovaci, Romi... pripadali ovoj ili onoj političkoj partiji, bili bogati ili siromašni, svi treba da imaju ista prava kao i većinski srpski narod. Nažalost, prava manjina u Srbiji nisu jednaka sa pravima

većinskog naroda, i stalno su pripadnici manjinskih naroda ugroženi u nekoj oblasti. Svedoci smo da se Mađarima, Albancima, Bošnjacima... na primer, poručuje: "Marš iz Srbije", ili da se kulturno-istorijski spomenici skrnave i ruše.

Naš elementarni problem je to, što smo mi narod koji je umislio, i koji je "siguran" da je "ceo svet protiv nas", da je naše ono što je dobro, a sve što dolazi iz vana je "prljavo i bolesno". Nadamo se da će se sve ovo jednog dana srediti, i da ćemo živeti kao sav "normalan svet".

Neko je davno rekao da je osnovna razlika između Srba i Bugara ta, što Bugari znaju da su mali narod.

Emilija Cić

(Kragujevac)

POLOŽAJ ROMA U LOKALNOJ ZAJEDNICI

Romi u Kragujevcu imaju sličnu sudbinu kao i u drugim gradovima Srbije gde žive – najmarginalizovanija su grupa. Nemaju nikakvu društvenu moć, žive izolovano od društvenih tokova u gotovo paralelnom svetu, a društvo ne pokazuje interesovanje za njih i njihove probleme; samo pojedinci, koji imaju razumevanje za građanska i kolektivna prava. Mnogi Romi ne mogu da ostvare osnovna građanska i kolektivna prava, jer ih ne poznaju. Nadležne institucije, one koje treba da štite njihova prava, češće ih odbijaju nego što im ukazuju potrebnu pomoć. Položaj Roma se dodatno pogoršao sa opštim osiromašenjem društva. Veliki broj Roma je nekada radio u “Zastavi”, a danas je otpušten i nalazi se na ZZO ili radi na “šarenoj pijaci”. Pojedine kategorije romske populacije su u izuzetno teškom položaju – izbegli sa Kosova, deportovani iz zapadnih zemalja i deca-prosjaci bez roditeljskog staranja.

Najveći broj Roma živi u naseljima koja su nehigijenska, često bez struje i vode, u zgradama od čvrstog i kartonskog materijala, a neke porodice su smeštene na periferiji grada. Život u ovim naseljima je mukotrpan za siromašne porodice koje ne mogu da obezbede ni minimum hrane za svoje

članove, neka deca nisu vakcinisana, zdravstvena zaštita je slaba, te je životni vek Roma znatno niži u odnosu na druge populacije. Većina Roma je siromašna i bez stalnog zaposlenja, jer su neobrazovani i bez stručnih kvalifikacija, te ne mogu konkurisati na tržištu rada. Dostupni su im samo teški, necenjeni i sezonski poslovi. U potrazi za poslom prinuđeni su da se sele ili bave sivom ekonomijom, a neki se opredeljuju za prošnju. Mnogi Romi su korisnici socijalne pomoći koja, i kada je redovno primaju, nije dovoljna za osnovne životne potrebe.

Nedostatak obrazovanja je posledica, a istovremeno i uzrok teškog materijalnog položaja Roma. Siromašne porodice ne mogu materijalno da izdrže školovanje dece i time se siromaštvo prenosi na nove generacije. U obrazovnom pogledu, najviše su ugrožene žene. Nizak opšti obrazovni nivo onemogućava kvalitetniji način života, vođenja domaćinstva, vaspitanja dece, ostvarivanje prava i utiče na sve domene života.

Iako je osnovno obrazovanje obavezno po zakonima Republike Srbije, procentualno se mali broj romske dece upisuje u škole, a i oni koji započinju školovanje rano ga napuštaju, posebno devojčice. Mnoga romska deca neredovno pohađaju nastavu i imaju slab uspeh, zbog čega gube motivaciju i samopoštovanje. Uzroci ovog stanja su višestruki, a kao najznačajniji izdvajaju se: deca često ne znaju jezik na kome se nastava odvija, nisu pripremljena za školovanje i nemaju potrebno znanje, jer nisu bila uključena u predškolsko obrazovanje; nemaju pomoć u učenju ni od porodice, koja nema dovoljno obrazovnih kapaciteta da im je pruži, ni od strane škole.

Romi retko pohađaju srednje škole, a i kad se školuju to je uglavnom u dvogodišnjim i trogodišnjim stručnim školama, koje omogućavaju kvalifikacije za uključenje u radni proces, a vrlo retko u školama opšteg smera koje omogućavaju prohodnost za dalje školovanje. Izuzetno mali broj mladih studira na višim školama i fakultetima, a oni su dostupni samo malom broju Roma koji su ekonomski dobro situirani i integrisani u društvo. Broj srednjoškolaca i studenata se poslednjih godina povećava zahvaljujući stipendijama fondacija. Takođe, karakteristično je da se kod romske dece i mladih visokog obrazovanja javlja veoma visoka asimilacija, nezainteresovanost za pomoć romskoj zajednici i priznavanje sopstvenih vrednosti i identiteta.

Do sada na nivou države, obrazovnog sistema i lokalne zajednice nije postojala svest o posebnom sistemskom pristupu u rešavanju obra-

zovnih problema romske zajednice, a još manje da taj pristup, zbog kompleksnosti problema mora biti integrativnog karaktera, zasnovan na saradnji obrazovnog sa ostalim sistemima. Smatralo se da je dovoljno što Romi formalno imaju jednaka prava kao i drugi i da je njihovo neučestvovanje u obrazovanju vezano za način života, tradiciju i nisku motivaciju. Obrazovne institucije su zatvorene za Romi često implicitno razvijaju mehanizme koji ih demotivšu i odstranjuju iz obrazovanja.

Značajan broj romske dece kategoriše se i upućuje u specijalne škole u kojima dobijaju obrazovanje slabijeg kvaliteta. Mnoge ovakve ustanove postale su škole za pretežno romsku decu koja su tu najčešće zbog pseudozaostalosti i obrazovne deprivacije. Ne postoji zvanična statistika o nacionalnoj pripadnosti dece u ovim školama, ali neki podaci govore da je oko 50-80 odsto dece u njima, romske nacionalnosti. Većinsko i drugo stanovništvo ima razvijene stereotipe (pozitivne i negativne) i predrasude prema Romima, koji nastaju zbog opšte netolerancije na različitost, nedostatka ličnih kontakata sa Romima, neposedovanja znanja o njihovoj istoriji, kulturi i tradiciji, a sa porastom nacionalizma poslednjih godina se još više povećavaju. Način života Roma se najčešće tumači kao posledica kulturološkog i etničkog sistema vrednosti, a ne kao rezultat siromaštva i marginalizacije. Dokle god Romi žive u getoiziranim sredinama, odnos drugih se ogleda u "toleranciji" koja se manifestuje u negiranju samog njihovog postojanja i problema sa kojima se suočavaju. Kada pokušaju da se uključe u život (da se školuju, da rade, da upravljaju), izloženi su diskriminaciji, a većinska i druge zajednice ispoljavaju izraženu socijalnu distancu. Gotovo da nema Roma koji nije doživeo neki oblik diskriminatornog ponašanja: nemogućnost zapošljavanja, čak i kada imaju potrebne kvalifikacije, teškoće u ostvarivanju prava i nevoljnost nadležnih službi da se njima bave, omalovažavanje i ponižavanje, verbalni i fizički napadi, zlostavljanje od strane policije, izricanje najviših kazni za sitne prestupe.

U ovakvoj sredini Romi se ne osećaju prihvaćenim što doprinosi dobrovoljnoj izolaciji koja generiše nov stereotip, da im odgovara takav način života. S druge strane, predrasude većinskog naroda čine da i romska zajednica formira svoje, pa se ponekad svako nepoželjno ponašanje pripadnika većinskog naroda tumači kao akt diskriminacije.

Romi su izloženi procesu asimilacije od strane društva, čemu i sami doprinose u želji da se zaštite. Verujući da će preuzimanjem identiteta

pripadnika većinskog stanovništva obezbediti bolji život, neki se odriču svojih korena – maternjeg jezika, tradicije i kulture, a Romi muslimanske veroispovesti (posebno raseljeni sa Kosova) menjaju imena i prelaze u pravoslavnu veru. Jedan od razloga za razliku u zvaničnom i procenjenom broju Roma, nalazi se u ovoj izraženoj socijalnoj mimikriji.

I u obrazovnim institucijama Romi su često izloženi raznim oblicima prikrivene i javne diskriminacije od strane nastavnog kadra, školske uprave, dece i roditelja većinske zajednice, koji se ogledaju u sedenju u poslednjoj klupi, negativnom odnosu učitelja i roditelja, neprihvatanju od strane druge dece da se sa njima igraju i druže, kao i u verbalnim i fizičkim napadima. Čak i oblici težih povreda prava dece nisu sankcionisani i poznati javnosti, jer nije postojao definisan sistem koji bi delovao preventivno i koji bi imao razrađenu proceduru žalbi oštećenih i sankcije za počinitelje. Romska zajednica nije imala moć da na to utiče, nadležne službe su bile nezainteresovane i kada su bile obavestene, a obrazovne institucije su se trudile da sebe zaštite.

Romska deca, mladi i njihove porodice ne osećaju se prihvaćenim i dobrodošlim u obrazovnim institucijama, što utiče na slabljenje motivacije za školovanje, a roditelji često ne daju decu u škole, jer žele da ih zaštite, a to se tumači kao nezainteresovanost za decu i obrazovanje. Proces getoizacije Roma nestavlja da se širi u poslednje vreme i kroz obrazovne institucije, jer se iz škola koje su u blizini romskih naselja u sve većoj meri ispisuju deca većinske populacije.

Bez maksimalne povezanosti svih institucija društva (lokalne samouprave, obrazovanja, tržišta rada, poslodavaca i sl.) nema ni sinergije efekata u edukaciji, obrazovanju i zapošljavanju. No, preduslov za sve to je bolji privredni razvoj, koji će kroz iskazane potrebe za raznim profilima radne snage moći iste da apsorbuje. Budućnost zapošljavanja čine mala i srednja preduzeća, privatno preduzetništvo, zadrugarstvo, domaća radinost, poljoprivreda i drugo.

Jovana Radojević
(Kragujevac)

ODNOS DRUŠTVA PREMA MARGINALIZOVANIM GRUPAMA

Stavovi ljudi su jedna od odlika koja je podložna varijacijama. Mišljenja i stavovi ljudi su podložni promenama, čestim ili manje čestim, pod uticajem drugih grupa ljudi, medija ili nekih drugih sredstava informisanja. Meni su najinteresantniji odnosi prema diskriminisanim ili marginalizovanim grupama ljudi.

Marginalizacija je pojava koja je tipična za sva postojeća društva. Međutim naše društvo trenutno stagnira na svim nivoima pa i u socijalnim odnosima. Marginalizacija podrazumeva stanje u kojem u društvu postoje određene socijalne grupe koje zbog nekih svojih odlika bivaju diskriminisane, tj. uskraćene za prava koja imaju druge grupe. Najstarija je marginalizacija po polnoj osnovi. Naše društvo se nalazi u veoma teškom stanju jer generalno u njemu vlada netolerantna atmosfera. Gde god postoje podele po nekoj osnovi postoji i agresivna dominacija jedne, uglavnom većinske grupacije nad ostalim. Kao što su dosad navedeni odnosi muškarci-žene, pravoslavci-druge vere, homoseksualci-heteroseksualci, tako isto postoje i sledeći odnosi : bogati-siromašni, lepi-ružni, obrazovani-neobrazovani... Moj rad u osnovi pokazuje stavove tj. odnose prema ovim marginalizovanim grupama, konkretnije homoseksualcima.

Homoseksualci su jedna od najistaknutijih među ovim grupama, odnosno grupa koja je počela da zahteva svoja prava od društva. Nekada je homoseksualnost smatrana bolešću, ali se vremenom oslobodila tog mišljenja. Stav prema homoseksualcima se vremenom menjao. U našoj zemlji se u poslednjih nekoliko godina dosta govori o ovoj temi. Najveći uticaj na javno mnjenje imali su mediji koji su uticali na formiranje bolje slike o ovoj pojavi u našem društvu.

Seksualna orijentacija je deo identitete osobe, a odnosi se na emocionalnu, seksualnu i romantičnu privlačnost prema drugoj osobi. Kod većine ljudi seksualna orijentacija se formira u vrlo ranom životnom dobu i pojavljuje se bez ikakvog prethodnog seksualnog iskustva. Seksualna orijentacija je deo seksualnog identiteta osobe i razlikuje se od seksualnog ponašanja, zato što se odnosi na osećanja. Osobe mogu, ali i ne moraju, izazivati vlastitu seksualnu orijentaciju u svom seksualnom ponašanju. Neke osobe se mogu identifikovati kao homoseksualne bez ikakvog prethodnog iskustva. Sa druge strane, osobe koje su imale seksualnog iskustva sa osobama istog pola ne moraju se smatrati homoseksualcima/lezbejkama. Izbor postoji samo u domenu seksualnog ponašanja, gde možemo odabrati da li ćemo se ponašati u skladu sa vlastitom seksualnom orijentacijom. Svaki čovek poseduje svoju homoseksualnu stranu tako da sve možemo posmatrati kao jednu pravu, čiji jedan kraj čini heteroseksualno ponašanje, a drugi deo homoseksualno. To bi značilo da neke osobe tokom života mogu osećati različit stupanj privlačnosti, ili samo posedovati fantazije koje ne moraju voditi do kontakta prema osobama datog pola. Osobe se smatraju homoseksualcima jedino ukoliko se tako izjašnjavaju.

Dosta se govorilo, i govori o tome koji su uzroci homoseksualizma. Neki ga definišu kao biološki, neki kao mentalni poremećaj, a neki ga posmatraju kao posledicu delovanja sredine. Još uvek se o tome govori i polemiše, ali ipak većina misli da je to kombinacija faktora. Tačnije, da presudna ne mora biti ni genetika a ni uticaj socijalne sredine.

Različita društva različito se odnose prema homoseksualcima. U SAD, Engleskoj, Nemačkoj i ostalim zapadnim zemljama homoseksualnost nije samo legalizovana već ima i određene povlastice. Prema zakonima ovih zemalja oni imaju pravo da sklapaju brakove,

usvajaju decu, predaju u dečijim ustanovama i školama. Gotovo u svim ovim zemljama homoseksualci su obavezno članovi vlade ili bilo kojih drugih državnih organa.

Homoseksualnost se u hrišćanskoj etici smatra strašnim, smrtnim grehom, prestupom protiv Boga i ljudske prirode. U Nemačkoj, tokom XV i XVI veka, homoseksualci i lezbejke su bacani zverima i spaljivani na lomači od strane hrišćanske crkve. Sve do XX veka zakonodavstvo hrišćanskih zemalja predviđalo je kažnjavanje homoseksualnosti.

Stavovi prema homoseksualcima zavise od više faktora. Vremenom su se menjala društvena uređenja, a sa njima i stavovi prema svemu, pa i prema homoseksualcima. Jedan od bitnih faktora koji utiče na formiranje stavova jeste obrazovanje ili neobrazovanje. Trebalo bi raditi na podizanju obrazovnog nivoa celokupnog stanovništva, mladog pre svega, ali moramo uzeti u obzir da porodica i dalje ima veliki uticaj na obrazovanje mladih, ne smemo zapostaviti ni obrazovanje odraslih. Obrazovanje odraslih će se posredno odraziti na mlade koji će jednog dana i činiti većinu u našem društvu.

Međutim predrasude su sa jedne strane razumljive, jer se javljaju kao homofobija ili strah od homoseksualizma. One, ma koliko bile štetne i negativne, uvek imaju važnu ulogu, a potiču iz straha i nerazvijenosti društva. Ipak, ako se štitimo od nečega kroz predrasudu, to «nešto» najčešće je samo naš nespretni pokušaj da sebi bolje objasnimo nešto što baš sasvim i ne poznajemo. Za sve to su između ostalog zaslužni, bilo pozitivno, bilo negativno i mediji i druga sredstva informisanja.

Sa porastom različitih sredstava komunikacije došlo je do povećanja njihovog uticaja na mišljenje, odnose i stavove stanovništva. Novine i razne vrste popularnih časopisa, pa radio, televizija, film, čije dejstvo dopire gotovo do svakog u zemlji, nesumnjivo je da su moćna sredstva u formiranju i menjanju odnosa. Ova sredstva su neka vrsta nervnog sistema društva, kao kanali koji dopiru do svih njegovih delova i do svakog njegovog pojedinačnog člana. Razvilo se shvatanje da je pojedinac, korisnik masovnih sredstava komunikacije, nemoćan pred njihovom svemoći.

Masovna sredstva informisanja imaju mnogostruko dejstvo: obaveštavaju o različitim zbivanjima u našoj sredini i svetu, utiču na formiranje mišljenja o raznim pojavama, utiču na mnoge

postupke ljudi počev od njihovog političkog opredeljenja, pa do izbora određenog filma, određene knjige i pisca, određenog načina odevanja. Ona imaju neverovatan uticaj na javno mnjenje pa je tako, nekada tabu-tema o homoseksualcima u poslednje vreme okupirala medije. Međutim ono što ja vidim kao problem je činjenica da u našem društvu homoseksualci još uvek se ne posmatraju kao bića, kao obični ljudi već kao neka roba koju treba legalizovati. Ponekad se pitam da li će se pogled na ovakve stvari promeniti? Da li će naše društvo prestati da se plaši svega onog što ne poznaje i konačno pokazati volju da sve ljude gleda istim očima? Ako ste homoseksualac onda to morate da kažete da bi vas ljudi tako i tretirali. Automatski vi niste normalni i prema vama se mora drugačije ponašati. Trebalo bi da utičemo da se naše društvo kreće u nekom drugom smeru da više ne marginalizujemo ljude, već stvari koje nisu dobre, i da pokušamo da na taj način podizemo nivo svesti.

Homoseksualci, pa i druge marginalizovane grupe su pokušavale na razne načine da pokažu da su normalni i da treba da imaju garantovana prava kao i svi ljudi druge seksualne orijentacije. Međutim ti pokušaji su u većini slučajeva bili bezuspešni, pa je, verujem, bilo neophodno uvesti propagandu bilo kog tipa. Gej-parade su samo jedan od revolta marginalizovane grupe koja je ugnjetavana sa svih strana. Time su želeli da pokažu da i oni postoje, da su takvi, drugačiji, i da ih zbog toga ne treba osuđivati. Oni samo traže ono što imaju i drugi ne-pripadnici njihove grupe. Možda je propaganda na neki način i potreban faktor da se pokaže masi kako ne treba diskriminisati određene grupe i slojeve samo zato što su drugačiji.

Sve ovo u nekim segmentima, naravno, može da se shvati, i shvata se, kao loše za čitavo društvo. Ali mislim da se to više tiče njih samih, i da im se ne može zabraniti jer je njima, kao i svima drugima/nama, dozvoljeno da svojevorno izaberemo put kojim ćemo krenuti, bio on loše shvaćen od društva, ili ne.

Za sada su homoseksualci jako ugroženi i onemogućeno im je javno ispoljavanje emocija. Nemaju garantovana prava kao svi ostali, i još su odbačeni od strane društva koje ne može da prihvati ovakvu vrstu različitosti. Još uvek se ne zna da li je homoseksualnost genetski poremećaj, ili samo uticaj sredine. Moguće je da se radi o kombinaciji faktora.

Ovo za sada ostaje nerazjašnjeno, a mislim da će trebati još vremena da ljudi dođu do višeg stepena tolerancije, svi budu jednaki, kada vas neće marginalizovati zato što ste homoseksualac.

Dejan Pataki

(Novi Sad)

IDENTIFIKACIJA

Koliko sam puta u životu čuo: “Šta se ti mešaš, šta ti možeš da promeniš”; ili: “Pusti to, ne možeš ti tu ništa da uradiš”. Najčešće, svakako: “...kao da će moj glas nešto promeniti”. Pitam se, o čemu se ovde radi? Da li ljudi potcenjuju sebe i jasno kažu: “Ja sam niko i ništa”, ili se dobrovoljno utapaju u melasu kolektiva i govore: “Takvi smo mi”.

Problem sa identifikacijom u mom slučaju prvi put se ispoljio u osnovnoj školi u prvom razredu kada je počinjala da se vodi evidencija o nacionalnosti. Upitani pre mene su odgovarali: Jugosloven, Turčin, Srbin, Mađar; kako nosim prezime koje odgovara poslednje navedenoj naciji i činjenici da mi deda tečno govori mađarski, ali i podatku da do tada Mađarsku, možda, ni na slikama nisam video, ali i priznanju da na dedinom jeziku znam da brojim do deset (znao sam i na engleskom, ali to ipak nije bio deo moje dileme), moje deklarisanje bilo je *Zrenjaninac*.

Ponovni problem sa identifikacijom se ispoljio u drugoj polovini devedesetih. Kao deklarisani ovisnik o sportu pratio sam svaki sportski događaj koji je “ispratila” i državna televizija. Zaista sam bio u stanju da nabrojim imena i prezimena reprezentativaca u košarci, rukometu, fudbalu... kao i da bez greške kažem koji broj se slaže sa kojim prezimenom

na dresu. U potpunosti sam bivao posvećen utakmicama, ali sam sve učestalije registrovao "smetnje". Iritiranje je počinjalo onog trenutka kada bi naša ekipa, akcenat je na reprezentaciji, počinjala da gubi ili se desi nekakav previd sudija ili jednostavno, eto, tako. Po pravilu komentatori spomenute televizije počinjali su da izlažu svoju analizu o tome kako nas sudije i svi prisutni nipodaštavaju. Ako je sudija, nedajbože, Namac bilo je jasno da nas mrzi zbog Drugog zvetskog rata, a i vidi se da pomažu Hrvatima. Ukoliko je pravdodelilac, pak, na primer, Turčin, komentatori se nisu libili da se vrata i nekoliko vekova unazad. Presedan u ovakvim glupostima bio je kada je izvesni komentator tvrdio, u toku utakmice, da upravo sada naši reprezentativci svete srpsku nejač poginulu i rasejanu u prethodnim sukobima. Moje doživljavanje sporta i onoga što sam mogao da vidim, bilo je u koliziji sa onim što sam čuo. Nisam se mogao pomiriti sa tim da nas izvesni sudija, zapisničar ili osoba koja vodi semafor ne voli samo zato što nosimo grb koji nosimo. Savremenici ovakvih komentarisanja sportskih događaja bile su i izvesne osobe koje su imale bogom dani talenat da proriču sudbinu i da uočavaju teoriju zavere u imenima svetskih političara, ili, recimo, tek odštampanih novčanica. Takvi likovi uticali su na moju konfuziju plasiranjem vrlo egzotičnih teza. Ja sam iz dana u dan saznavao da delim sudbinu nebeskog naroda koji je kolevka civilizacije, jer, naime, Leonardo da Vinči je iz Vinče, Sveti Sava je bio učitelj, nemalo do Isusov, intergalaktički centar vasiona je u blizini Beograda i izvor je beskonačne moći... Znam da mi se ego kotira prilično visoko, ali, šta je mnogo...

Vrhunac mog problema sa orijentacijom pripadnosti bio je kada je moj otac nasilno mobilisan i odveden na ratište. Kao šesnaestogodišnjak pokušavao sam da shvatim koga to moj otac brani ili napada, ko mog oca hoće da ubije, na koga moj otac puca. Ako izgubi život šta ćemo reći kumovima iz Zagreba...

Svrstani u kolektiv, ljudi su izgubili osećaj vrednosti pojedinca. Alergičan sam na protivargument kritike, tipa: "Takvi smo mi ljudi".

Ja nisam!

"Svaki je Srbin Radovan".

Nije! Ja znam jednog Zorana i jednu Jelenu i još jednog Zorana.

Zaista je indikativno koliko ljudi sa ovih prostora beži u kolektivizam i tamo se sakriva od problema, poraza i odgovornosti. Zar je

uvek potreban alibi? Iz lične nemogućnosti da se olako svrstam u "nas" ili među "njih", prepoznajem vrednosti pojedinca. Jednom prilikom sam čuo istinitu priču koja me je inspirisala za neke lične odluke i postupke. Izvesni gospodin iz nekog mesta u Srbiji, rešio je da za vreme okupacije, 1942, napiše pismo lično Adolfu Hitleru. Čovek je osećao potrebu da reaguje na ono što se njemu i ljudima oko njega dešavalo. Preko dokumentacije beogradske kancelarije Gestapoa, pismo je prosleđeno za Berlin, zatim vraćeno sa naređenjem. Čovek, čije ime nisam zapamtio je uhapšen, odveden u Banjički logor gde je i pogubljen. Bez obzira na to što priča ima tragičan završetak, zaista me je impresionirao čin građanskog, ličnog reagovanja.

Jelena Mirkov

(Novi Sad)

IMA JEDAN NAROD...

Srbi, najbolji narod, nebeski narod, nevino jagnje, demokratski i patriotski narod koji, bez obzira na okolnosti stoji iza svojih obećanja, a nadasve iza ljudi koji su čestito branili svoju zemlju – narodnih heroja, tako ih zovu. Epiteta nikad dosta za ovaj, nažalost, neizmišljen, već stvaran narod i stvarnu zemlju. A ko su oni uopšte i da li svet zna za njih?

Čulo se nešto o njima i sličnima (braći njihovoj) još u VI veku. Pričalo se tada da su narod koji živi u rodovsko-plemenskoj organizaciji i da kod njih ne vlada jedan čovek, nego vlada demokratija i da sve odluke donose zajednički. Čak i nakon 15 vekova može se uočiti tradicionalizam i doslednost po pitanju opstanka ovakvog načina organizacije. Jedino se demokratija u tom dugom vremenskom razdoblju metamorfozirala, kamuflirala i tada joj se potpuno izgubio svaki trag. Naravno, ne njihovom krivicom, već sticajem okolnosti. Naime, ovo je narod koji je od svih naroda, na ovoj planeti, stradao i propatio, i hvala bogu na tome što im dade alibi za sve neuspehe i neostvarene snove. Jer, oni 5 vekova pod Osmanlijama nekim behu, i više se i ne zna koje pod kim bio, a ko je nad kim vladao, ali je jedno činjenica – njihova braća sa one strane sveta gde ptice zimi idu, nikada videla i osetila osmanlijske lance nisu. Pa, kakva su im to onda braća? Možda samo po materi!

Nego da se vratim na Osmanlije. Ne zna se ni to da li je ovaj nebeski narod hteo da se reši Osmanlija, ili mu se već previše svideo rahatluk uz fildžan i ukusna, sočna sarma, ali znam samo da je Petar Ičko za džabe u Carigrad deputiran da sa Osmanlijama mir sklapa. Ispade da je čovek samoinicijativno na maraton krenuo.

Ma da, čudan ti je taj narod. Uvek je ispred vremena bio. Ne zna se da li je iko više zakona i ustava doneo, a da ih uopšte nije sproveo. Uvek ispred svog vremena i uvek iza vremena celog sveta. Inače, vremenska razlika između ove zemlje i ostalih zemalja je samo nekoliko decenija, a ta razlika je najuočljivija bila za vreme vladavine najvećih sloboda i mira u zemlji.

Prođe i to vreme čestih promena granica i imena zemlje, i kratko blagostanja beše u ovoj zemlji, ali narod nenaviknut na bilo kakvu vrstu blagostanja, dađe se u razmišljanje i smišljanje novih igara bez granica i u tome stvarno uspe. Ceo svet gleda tu njihovu igru i nikako da dokuči njena pravila. Polako već dižu ruke od toga, dižu ruke od metafizike, agnostike koja vlada ovim narodom.

I dok cela zemaljska kugla uživa u jednoj svetskoj igri koja dobi naziv po jednoj planini, njihove starešine drže besede na gori. Koja pesma ih može najbolje predstaviti i pokazati pred svetom, a ne vide da je svet i bez pesme odavno stvorio celu jednu predstavu o njima.

Da li vam je sada malo jasnije o kom narodu je reč?

Marija Živanović
(Kragujevac)

NESREĆA U SAVREMENOM OBLIKU

Od svih nesreća koje se dešavaju mom narodu, ali i svim narodima bez izuzetka, najviše me potresaju one u kojima stradaju deca. Ne opravdavam ratove, ali njih započinju odrasli, a ne deca koja, ni kriva, ni dužna, stradaju, a još nisu ni počela da žive. Mislim da ne postoji dovoljno okrutna kazna na koju bih takve ljude osudila.

Ovo je jedna istinita priča o sudbini ljudi koja je na mene ostavila jak utisak i navela me na razmišljanje.

Mart 1999.

U jednom selu na Kosovu živela je jedna srećna porodica. Baba, tata, mama i deca: Marina, Ivan i Mira. Marina je imala sedam, Ivan šest i Mira jednu godinu. Tamo neki Slobodan se posvađao sa celim svetom. Počeli su da lete avioni iznad njihovog sela. Jednog dana deca su se igrala ispred kuće kada se začula sirena za vazдушnu opasnost. Ušli su u kuću, i samo što su zatvorili vrata, puklo je. Staklo je prštalo na sve strane. Vrištali su. Neki nisu ni to. Sve se desilo u deliću sekunde. U svoj toj panici videli su kako se Ivan srušio pored Marine koja je već ležala na podu.

Otac i majka su skočili, uzeli decu u naručje i požurili u bolnicu. Marinu su jedva odvojili od oca. On je nakon toga pao u nesvest. Majka je donekle bila pribrana. Otac je bio u jednoj sali, Marina u drugoj, Ivan u trećoj. Beba je ostala kod kuće sa babom. Nisu je ni videli, ali su čuli plač iz krevca. Majka se i ne seća kako je vreme prošlo ni koliko je dugo tu stajala u starim papučama. Seća se samo da su doktori izašli i rekli joj da je Marina umrla još kod kuće. Krv na ocu je bila njena. Nije imala nikakve šanse. Raznesen joj je deo glave. Ivan mora na operaciju. Geleri su mu u plućima, krvari, ostale povrede nije ni registrovala. Čula je još samo to da se bore za njegov život i da će morati da mu izvade jedno plućno krilo. Pristigli su i bliski rođaci. Rekli su da je Mira dobro. U komšiluku je. Baba je... Ali, daj bože samo da Ivan ostane živ. Kako saopštiti ocu strašnu istinu kad je bio u šoku i nikog nije prepoznavao.

Mart 2004.

Prošlo je već pet godina. Na Kosovu su prodali sve što su imali. Kupili su kuću u mestu koje je daleko od sela u kom su živeli. Dobijaju oni novac, odštetu, pomoć, ali ništa ne može da im vrati izgubljeno.

Ivan je ostao živ. Izvadili su mu jedno plućno krilo, ali su mu zato ostali geleri i ožiljci po celom telu. Sada ima jedanaest godina. Dosta je sitniji od svojih vršnjaka. Ne sme da trči i igra fudbal sa drugovima, jer se guši. Često se noću budi, a ponekad se i upiški. Dobija neku penziju.

Mira ima šest godina. Dosta je bistra i veselija je od ostalih... Problem joj je da izgovori neke reči i još uvek ne može da zapamti slova i brojeve.

Otac ima epi-napade. Doduše, nešto ređe nego pre nekoliko godina. Ponekad mu dođe loš dan kada teško priča i ne može da se seti nekih lica. Ne sme da ostane sam u kući. Odmah se unervozi.

Majka za ovih pet godina nijednom nije zapevala. Kad je sama muziku ne pušta. Retko se smeje i nosi samo crnu odeću. Kaže da na sebi ne može da podnese boju. Trudi se da živi i da zbog dece bude vesela i srećna, ali se vidi da u njoj ima malo života. Za neki dan treba da se ide na groblje. Da se upali sveća. Svaki dan krišom plače, ali ne može da sakrije crvene oči. Dolazi familija i svi se trude da joj skrenu misli, ali na kraju svako se vraća svojoj kući, svojoj porodici.

Na polici stoji Marinina slika. O njoj se ne priča. Niko ništa ne sme da pita. Svi imaju utisak da će majka istog trenutka da umre ako se spomene njeno ime. Takav utisak imaju i deca, pa u strahu ne spominju sestru, čak ni kad majka nije tu.

Jednom se povelala priča o mržnji prema ljudima koji su nas bombardovali. Samo tada je rekla da ne mrzi ona sve ljude, već samo onog koji je bacio kasetnu bombu na njenu decu. Ali čak ni njega ne bi osudila da živi njenim životom i ne bi mogla da ga prokune da ga snađe ista nesreća.

Treba maksimalno zaštititi decu i omogućiti im normalan život i srećnije detinjstvo. U suprotnom, čemu onda služi naš život? Za šta se mi to, i za koga, borimo? Šta će nam ostati ako uništimo najdivnija stvorenja na ovoj planeti? Šta će nam život ako uništimo njegovu svrhu?

Ovo je samo jedna potresna priča, a na našu veliku žalost ima ih mnogo, mnogo više. Slični užasi bi mogli da se dese bilo kome od nas! Zašto onda svi okreću glavu na drugu stranu i prave se da ništa nisu videli? Mislim da treba napisati što više ovakvih priča i ubeđivati ljude da se to dešava u stvarnom životu, svakoga dana. To je jedini način da se ljudi navedu na razmišljanje o svojim delima i o posledicama tih dela. Onda bismo ređe pravili greške.

Dejan Pataki

(Novi Sad)

TRADICIONALNI ARGUMENT

Poslednjih gotovo godinu dana, bavim se pitanjima civilnog služenja vojnog roka, odnosno prigovora savesti u Srbiji. Jedno od aktivnosti koje smo sproveli na samom početku bilo je anketiranje građana na tu temu. Komentar koji je često bio izrečen od strane ispitanika koji se nisu slagali sa alternativnim služenjem vojnog roka bio je: "Moj deda je služio, tata je, i ja ću", "To je tradicija u našoj familiji". Reč koja je privukla moju pažnju u argumentu protiv civilne službe je: *tradicija*. Zamislio sam se, koliko je dovoljan, sam po sebi, argument – tradicija. Pristupajući temi za razmišljanje, savesno sam pogledao značenje reči *tradicionalno* i u Vujakliji. Pored niza sinonima koji bliže objašnjavaju ovaj pojam, nalazila se i reč: *uobičajeno*. Tradicionalni ispraćaj regruta u vojsku izgleda otprilike ovako:

(Ne)srećnik okuplja svu moguću rodbinu, prijatelje, komšije na masovno konzumiranje hrane i pre svega, uobičajeno, velikih količina alkoholnih pića. Na spomenutoj manifestaciji muzika je obavezan deo ceremonijala i tradicionalno se forsiraju zvuci "izvorne", narodne muzike. Vrhunac događaja je svakako pesma "Ne sme majka da zaplače kad u vojsku sina šalje", pri toj melodiji, majku regruta teši rodbina koja je već nekog i dopratila sa služenja vojnog roka. Ispravite me ako grešim,

obeležava se odlazak regruta koji će u narednom, doglednom periodu nositi oružije, naučiti da ubija (pardon, da se brani op. aut.), biće odvojen od kuće, prijatelja, devojke. Spremanje kreveta i spavaone po nekoliko puta zaredom je uobičajena praksa, kao i pranje toaleta nekim egzotičnim predmetom, na primer, četkicom za zube. Dovoljan razlog da se pristane na sve ovo je – tradicija?

Uobičajeno je da se muškaraci koji imaju uspeh kod suprotnog pola, i to obilato koriste tretiraju u društvu kao dobitnici. Frajer, faca i slični epiteti često se koriste pri opisivanju gore navedenih. Ako je, elem, slučaj o personi ženskog roda koja ima slične sklonosti, ista se tretira potpuno drugačije. Tradicionalno, za nju se vezuju epiteti koje, isključivo zbog kućnog vaspitanja, neću navoditi. To je tradicionalno, uobičajeno i samo po sebi se tretira kao aksiom.

Uobičajen način za obeležavanje rođendana ili sličnih svečanosti vrlo je blizak manifestaciji ispraćaja u vojsku, ali ovde bih se osvrnuo na fenomen muzike koja dominira u takvim prilikama. Bez obzira na to koju vrstu muzike slavljenu, ili ko već, preferira u svom slobodnom vremenu, tradicionalno se u zenitu događaja čuju zvuci koji se svrstavaju u tzv turbo folk. Više puta sam bio svedok da ljudi koji poseduju sve albume grupe "Ramons", ili recimo "R.E.M." (pritom nije samo u pitanju kolekcionarska opsesija), savršeno se dobro provode uz melodije manje (?) poznatih Seke, Maje, Cece, Ace... Dovoljan razlog da neko "opravda" svoje podvriskivanje uz "Mile voli disko", je svakako, pa to je uobičajeno. Ovde moram da dodam da je sve češći argument i reč *opušteno*, ali o tome možda drugi put.

U centralnoj Africi postoji jedna interesantna tradicija. Mladim devojčkama se odsecaju polne usnice, a vagina se zašiva. Uobičajeno je da se taj čin obavlja u apsolutno svečanoj atmosferi. Pri stupanju u bračnu zajednicu, tradicionalno, muž (ne)srećnice prve bračne noći nožem osposobljava ženski polni organ.

Bez obzira na to koliko je tradicija presudna u autentičnosti određene kulture, ne može, sama po sebi, biti argument. Ako se tako tumači, može da bude razlog retrogradnosti i stereotipa najgore vrste.

Ivan Dobrić
(Novi Pazar)

UTICAJ HAŠKOG TRIBUNALA NA SRBIJU I CRNU GORU

U ovom eseju želeo bih da objasnim kako je uticaj Međunarodnog tribunala za ratne zločine u bivšoj SFRJ ključni faktor za ekonomski i društveni razvoj Srbije i Crne Gore. Tri etape u odbrani mog mišljenja biće predstavljena sledećim redosledom:

- 1) Prva etapa je kraći istorijat i osnovni zadatak haškog tribunala.
- 2) Druga ukazuje na neophodnost ispunjenja obaveza prema ovom sudu po pravnim i moralnim osnovama.
- 3) I poslednja, ali ne i najmanje važna, zaključuje da je saradnja sa Hagom ključni faktor "otvaranja" naše zemlje ka Evropskim ali i drugim integracijama.

1. Istorijat i zadaci Međunarodnog suda u Hagu

Međunarodni sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, osnovan je od strane Saveta bezbednosti na

osnovu poglavlja VII Povelje Ujedinjenih nacija. Statut ovog Međunarodnog suda usvojen je 1993. godine sa izmenama i dopunama 1998.

2. Neophodnost ispunjenja obaveza prema ovom sudu po pravnim i moralnim osnovama

Iz gore navedenog vidi se da je Haški tribunal legalna institucija osnovana od strane UN, i Srbija i Crna Gora bi, kao članica organizacije Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope, trebala da poštuje taj sud i da sa njim saraduje. U suprotnom, ona se automatski izoluje od međunarodne zajednice, a to nikako nije dobro po samu Državnu zajednicu. Osim po pravnim tu su i moralne osnove. Bojazan međunarodne zajednice da bi domaći sudovi bili pristrasni prema optuženima sasvim je opravdana, pošto srpskocrnogorski pravni sistem još uvek nije zreo za suđenje krivcima od tolikog značaja. Najpre bi tu bilo političkih trikova i malverzacija ne samo u SCG već i u ostalim ex jugoslovenskim republikama. U balkanskom slučaju najbolje je suditi na neutralnom terenu. Po domaćem shvatanju morala zločinci se moraju pravedno kazniti, a kad već Srbija i Crna Gora nije u stanju da to uradi, posao se mora prepustiti onima koji to zaista umeju.

3. Saradnja sa Hagom kao ključni faktor "otvaranja" naše zemlje ka Evropskim ali i drugim integracijama

Već je pomenuto da nesaradnja sa Hagom dovodi do izolacije Srbije i Crne Gore od međunarodne zajednice. Kako je politika Srbije i Crne Gore drugačija, stremi se integrisanju u Pakt za stabilnost, Evropsku uniju, NATO i druge institucije, traže se krediti i pomoć od međunarodnih institucija i drugih zemalja, a ništa se ne daje zauzvat. To stavlja Srbiju i Crnu Goru u sasvim nepovoljnu situaciju. Krivica je jednim delom na političarima, koji zarad svoje popularnosti ne žele da nalože izručivanje ključnih optuženika Haškom Tribunalu, a drugim, većim delom je na narodu i javnom mnjenju. Narod Srbije i Crne Gore se izjašnjava za priključenje EU i podizanje životnog standarda, ali ipak nije za izručenja Haškom tribunalu.

Nesaradnja Srbije i Crne Gore sa Hagom ne samo da usporava procese integracije, smanjuje priliv stranog kapitala, investicija i pomoći, već stvara i sliku "crne rupe" na mapi Evrope, i podstiče izolovanost, a možda i nove sankcije.

Zato bi državnici trebalo da ulože sve napore da se međunarodne obaveze uredno izvrše, kako bi Srbija i Crna Gora konačno krenula putem napretka, ekonomskog, ali i društvenog.

Tijana Vladislavljić

(Novi Pazar)

DEMOKRATIJA

Pojam demokratija označava vladavinu naroda. Sam pojam kao i način upravljanja društvom nastali su u doba procvata antičke Grčke i etimološki označava narod (*demos*) i vladanje (*cration*). Termin demokratska praksa nastao je i razvijao se kao suprotnost tiraniji, koja je bila dominantna tokom pređašnje istorije. Istorija tiranije znatno je duža od istorije demokratije. U društvima u kojima nema demokratije vladavinu nad ljudima vršili su i vrše pojedinci ili grupe. Ti pojedinci nosili su titule kralja, cara, faraona, despota, koji su poput „biča božijeg“ svoju volju nametali narodu. A grupe koje su vršile vlast nazivale su se oligarhije, hunte i sl.

Borba za demokratiju kroz istoriju plaćena je i plaća se visokom cenom. Setimo se samo mnogobrojnih pobuna robova (Spartakov ustanak u starom Rimu), revolucija (francuska), kao i žrtvovanja mnogih znanih i neznanih pojedinaca (spaljivanje na lomači Đordana Bruna i brutalno ubistvo borca za crnačka prava, Martina Lutera Kinga). Vekovna težnja za demokratijom predstavlja ostvarenje načela suverenosti naroda tj. da sva vlast proističe iz naroda i služi narodu, a ne pojedincima (monarsima) koji su, ustvari, suverene ličnosti, jer ne podležu zakonu (podsećam samo na Luju XIV, koji je otvoreno rekao: „Država, to sam ja“).

Osnovni oblici demokratije su direktna (neposredna) i reprezentativna (predstavnička). Koreni neposredne demokratije vode nas u daleku prošlost stare Grčke gde su u tadašnjim polisima svi građani učestvovali u javnim poslovima, a dosta kasnije, najpre u Zapadnoj Evropi, razvila se predstavnička demokratija. Prednosti direktne demokratije su što svaki građanin učestvuje u vlasti; međutim ovaj oblik demokratije moguć je samo u malim društvenim zajednicama. U današnjem svetu prevladava reprezentativna demokratija koja od države do države ima više ili manje složenu formu. Osnovna institucija predstavničke demokratije je parlament (skupština, дума, sabor, sejm, sobranje...).

Fundamentalnu karakteristiku demokratije čine slobodni, neposredni i tajni izbori. Nema prave demokratije bez demokratskih izbora, a to znači da svaki punoletan građanin bez obzira na pol, imovinsko stanje, etničku ili rasnu pripadnost može da bira i da bude biran. Bitan uslov za održavanje demokratskih izbora su mediji, koji moraju biti slobodni i objektivni. Stoga se s pravom tvrdi da su mediji ogledalo demokratskog društva.

Ljudska prava su zagarantovana samo u istinski demokratskom društvu, dok formalna demokratija ne garantuje ljudska prava i ličnu sigurnost. Realizacija i uspostavljanje ljudskih prava su dobar pokazatelj vitalnosti demokratije. Ravnopravnost crnaca i žena doveli su do značajnog napretka u razvoju ljudskih prava i demokratije u svetu.

Stranački pluralizam je sistem suprotan jednopartijskom sistemu, a karakteriše ga postojanje konkurencije ideja i programa, gde se vodi žestoka borba za pridobijanje naklonosti javnog mnjenja, pristalica, odnosno birača. Nadmetanje stranaka u izbornoj proceduri najčešće se svodi na uvećanje stranačke moći, a ne na dobrobit građana. Budući da su partijski programi često isti, ili slični dolazi do manipulacije javnim mnjenjem demagogijom i lažnim obećanjima. Jedan od korektiva sprečavanja manipulacije masama, a za ispunjenje izbornih obećanja predstavlja mogućnost opoziva narodnih predstavnika. Imajući u vidu da se ova mera primenjuje retko, kao i složenost procedure za nju u pojedinim zemljama, dolazi i do nasilne smene vlasti, što se dešavalo u Latinskoj Americi i Istočnoj Evropi. U stranačkom i političkom pluralizmu evidentna su nastojanja stranaka, naročito onih malih, da putem stvaranja koalicija uđu u parlament i na taj način ostanu na vlasti.

Imanentna osobina reprezentativne demokratije je to što nikad nije na delu vladavina celokupnog naroda, već samo većine. Tako se otvorilo pitanje sprečavanja tiranije većine nad manjinom, pa su se razvili čitavi pokreti nevladinih i drugih organizacija za formiranje i garantovanje demokratskih prava manjina. Međutim, i pored značajnog napretka u korišćenju osnovnih ljudskih i demokratskih prava, manjine i sada vode žučnu borbu za jednakost i ravnopravnost, protiv diskriminacije.

Borba za demokratiju podrazumeva borbu za republiku, a ne za monarhiju i u tom smislu, sada gotovo i ne postoje monarhije u pravom smislu te reči, a moć i vlast dinastije znatno je ograničena i svedena na protokol i sl. (Velika Britanija). Uvažavanje te realnosti predstavlja krilatica koja kaže: „Kralj kraljuje, a predsednik vlade vlada”.

U novije doba postoji potreba za razvijanjem globalnih institucija kao što su Ujedinjene nacije, Savet bezbednosti, kao i potreba za regionalnim povezivanjem poput Evropske unije.

Bojan Petrović

(Novi Pazar)

PORODICA I MLADI

“**M**oji roditelji ne razumeju decu mojih godina”, jedan je od čestih izgovora koji se mogu čuti od mladih. Zašto je generacijski jaz tako prisutan u današnjim porodicama? Zašto su roditelji i mladi u našem društvu bukvalno u ratu jedni protiv drugih?

Sve su to pitanja koje sam želeo da dotaknem s namerom da probudim neka ranija interesovanja vezana za ovu temu, koja je veoma karakteristična za okolinu u kojoj živim. Dakle da približim kulturne tokove stvarnim društvenim tokovima i da nekako kritički razvijem ovaj problem. Pri izradi ovog eseja mnogo mi je pomogla literatura: Tomasa Gordona „Umeće roditeljstva” i Obretković Marijane, “Porodični odnosi, starateljstvo i socijalni rad”.

U mestu u kom živim, uticaj porodice na razvoj mladih u mnogo čemu je drugačiji i karakterističniji od ostalih mesta. Jer, još uvek je dominantan patrijarhalan tip porodice. Tip porodice koja se zasniva na neograničenom autoritetu muža i oca. Dakle, bespogovorno se poštuje autoritet starijeg muškog člana, a od dece se traži apsolutno poštovanje roditelja i poslušnost prema starijima. Istina, ovaj tip nije poput specifičnog oblika porodice koji je u srpskoj patrijarhalnoj kulturi poznat kao zadruga, ali ima dosta takvih elemenata. A što

se tiče islamskog tipa porodica, tu je neosporno glavna osobina strogo utvrđena prednost muškarca nad ženom.

Roditelji se danas, skoro neizostavno oslanjaju na metode podizanja dece i izlaženja na kraj sa porodičnim problemima koja su koristili njihovi roditelji, roditelji njihovih roditelja. Za razliku od većine društvenih institucija, odnos roditelj–dete je, izgleda, ostao nepromenjen od pre nekoliko stotina godina.

Zbog karakterističnog vaspitavanja i zbog takvog načina odrastanja mladih, o svom životu ne odlučuju. Tako mladi poštuju želje roditelja, i u skladu sa njihovim mišljenjima usmeravaju svoja interesovanja i rad. Retki su slučajevi gde porodice omogućavaju deci mnogo veću slobodu mišljenja. Ma koliko vremena bila drugačija, i ma koliko mladi imali želju i potrebu za većom slobodom izražavanja svojih ideja, mišljenja i kreativnosti uvek će naići na ograničavanje odraslih.

Iako je Novi Pazar poznat kao proizvodni centar raznih artikala, ne može se pobeći od činjenice da je obrazovanje ono čime se grad ne može pohvaliti. Istina, poslednjih godina otvorene su ustanove za visokoškolsko obrazovanje, gde se nalaze odeljenja iz mnogih gradova, a otvoren je i privatni univerzitet, što je i te kako značajno i pozitivno.

A kada se neko odluči da nastavi školovanje u drugom gradu, tek tada nastaju problemi. Jer mladi imaju problema sa adaptacijom u novoj sredini. I ukoliko se desi da u tom mestu nema nijednog “zemljaka” česta je pojava otuđenja. Zbog sredine iz koje dolaze, mladi nisu navikli na druženja takve vrste, za slobodu mišljenja, rasprave i diskusije o svim temama, pa se teško snalaze. A sve to zbog neadekvatne pripreme deteta za promenu okruženja.

Tako većina roditelja iz mog kraja žustro brani i pravda svoje pravo da nad detetom primenjuju svoj autoritet. Oni veruju u ograničavanje, postavljanje granica, zahteve da se dete ponaša na određen način, naredbe i poslušnosti. Koriste pretnje kaznama da bi uticali na dete da im se pokorava, i kažnjavaju ga kada to ne čini. Kada se pojavi konflikt između deteta i roditelja, roditelji ga uvek razrešavaju tako da oni dobijaju, a dete gubi. Ovakvi roditelji obično objašnjavaju svoju “pobedu” stereotipnim razmišljanjem poput “to je za dobro deteta”, “tata zna najbolje”.

Ipak, svi okrivljuju roditelje za probleme mladih i za probleme koje mladi stvaraju društvu. Jer, roditeljska je odgovornost da utiču na

svoju decu da se ponašaju na način poželjan za roditelje ili društvo. Problem je u tome ko odlučuje šta je najbolji interes društva. Dete? Roditelj? Ko najbolje zna? To su teška pitanja i opasno je roditeljima prepustiti da samo oni odlučuju. Svi ljudi greše, pa i roditelji. I mi ćemo jednoga dana biti roditelji, i mi ćemo uticati na razvoj svoje dece, a jedno pitanje će se uvek postavljati: "Kakvog to građanina roditelji šalju svet odraslih?"

Erna Oklapi
(Novi Pazar)

VELIKI PROBLEM MLADIH

Najteža tema koju mnogi političari i ljudi uopšte preskaču, jeste tema o problemima mladih danas. U svim tim problemima najveću opasnost čini problem konzumiranja narkotika. Moj stav o tome je jednostavan i jasan. Ja nisam kao “drugi” koji “ne znaju” i “ne vide” šta se dešava sa mladima. Ja od toga ne pravim tabu-temu i ne bežim, kao mnogi ostali. U predstojećem obrazloživanju želim da objasnim da konzumiranje narkotika kod mladih dovodi do njihove propasti, kao i društva u celini, pa, na kraju, i države gde je narkomanija masovna pojava. U odbrani ove teze, mogu se predstaviti tri argumenta. Prvi ukazuje na promenu karaktera osobe koja koristi narkotike. Drugi predstavlja gubitak za samu budućnost države u kojoj je konzumiranje narkotika jače izraženo. Treći i poslednji dokazuje da povećan broj zavisnika od narkotika direktno ugrožava ugled društva/države.

Prvi argument koji svedoči o tome da zavisnik gubi kontrolu nad onime što čini. To je ono što prouzrokuje stalne svađe između najbližih rođaka, prijatelja, pa čak dovodi i do prelaska te osobe na drugu stranu zakona. Ovo se može dokazati mnogim činjenicama iz svakodnevnog života. One ukazuju na eksplicitno ispoljavanje promene karaktera na nedužne osobe. Svakodnevno slušamo o tome da se u tom i tom gradu

dogodilo neko ubistvo. Obično su to ubistva roditelja zbog nedobijenih sredstava za nabavljanje "robe". Međutim, ponekad čujemo i da su se desile različite krađe zbog istog razloga. Tako se povećava broj prestupnika, koji umogome, svesno ili nesvesno, ruše sistem u kojem žive. Ja lično mislim da se iza ovih stvari ne treba kriti, već treba uložiti sve svoje napore da se ovakve strahote ne ponavljaju.

Drugi argument se takođe može lako dokazati. Naime, to što se broj mladih zavisnika od narkotika stalno povećava, stvarno dovodi do uništenja jedne države. Možda je ipak bolje reći da dovodi do samouništenja, jer država kao da ne mari za ono što je uništava jer su joj mnogo važniji neki manji problemi. "Na mladima svet ostaje", stara poslovice koju je trebalo slediti, ali nismo. Svi ti mladi životi koji iz dana u dan neprekidno nestaju, mogli su da poboljšaju perspektivu ovog državnog sistema. Mogli su da postanu doktori nauka, mogli su da postanu veoma cenjeni i poštovani ljudi koji bi svima nama pomogli. Ali, nisu. Stalno nas šokiraju brojevi umrlih od ove okrutne igre, ali mi opet ostajemo nepomični, i čekamo da naše vreme prođe, bez razmišljanja o onome što će se desiti sutra. Neke, sa druge strane, ubija osećaj krivice zbog toga što moraju da se zadužuju i da traže svačiji novac za još jedno "zadovoljstvo". Ali, ipak oni ne mogu izaći iz te "igre", pa se teše na razne načine. Jedan od njih je u potpunosti objašnjen u jednoj rečenici iz autobiografske knjige Kristijane F. "Mi, deca sa stanice Zoo", koja glasi: "Verovatno toliko želim smrt da ne zelim da prestanem." Ova rečenica sama za sebe govori. Odnosno, čim tako mlada osoba želi sebi smrt ona direktno utiče na budućnost te države. Ta osoba tako vuče i ostale mlade sa sobom koji misle da je smrt jedino rešenje. Međutim, postoje i oni koji se izvuku iz te "igre", ali njihov broj je veoma mali. Sve u svemu mislim da treba mnogo više razmišljati o budućnosti jer to može poboljšati sadašnje stanje u društvu i državi uopšte.

I na poslednjem mestu, argument koji kazuje o tome da konzumiranje narkotika kod mladih smanjuje ugled države, može se odbraniti na sledeći način. Kako se broj zavisnika povećava, tako se povećava i broj kriminalaca. Stalno srećemo u novinama ili u drugim sredstvima obaveštavanja da su najveći prestupnici upravo oni koji su konzumirali ili prodavali drogu drugim, prvenstveno mladim žrtvama. Tako se iz dana u dan povećava stopa kriminala, korupcije i mita u državi što neposredno kvvari njen do tada stečeni ugled. Čim se njegov ugled gubi, država gubi i pomoć od drugih mnogo razvijenijih zemalja. Ta pomoć je

veoma važna za dalje napredovanje države koja je u velikoj ekonomskoj i privrednoj krizi. Primer za jednu takvu državu je i naša država. Stečeni ugled je veoma vredan, tako da ja mislim da bi trebalo taj ugled najviše čuvati jer se veoma teško stiče. Mislim da treba da čuvamo taj ugled, a ne da ga gubimo na potpuno bezvredan način.

Uspeh ove teme će se postići samo ako se ovaj problem shvati kao nešto veoma ozbiljno, kao problem koji moramo veoma brzo rešiti.

Radmila Krstić
(Kragujevac)

ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ DETETA

Osećaji sreće, ljubavi, zadovoljstva, spokoja, ispunjenosti, polako počinju da blede. Osećati se ovako, potrebno je tako malo, a ponekad ovi osećaji su tako daleki i nedostižni. Da li svako dete zna šta znače ove reči, ili ih je samo negde pročitao? Da li svako dete živi u sreći, toplini, ljubavi, ili je to samo njihova mašta i snovi koji se nikada neće ostvariti?

Svi ljudi su u suštini velika deca kojima nedostaje osmeh, igra, pesma i svako ponekad poželi da ponovo bude dete, da se ne susreće sa problemima i da nadoknadi nešto što mu je možda promaklo u detinjstvu.

U svetu postoje deca koja se razlikuju po boji kože, jeziku, nacionalnosti, ali niko ne treba da ih zbog toga razdvaja i deli, jer su sva ona ista i treba da imaju isto detinjstvo. Mnogi roditelji ne dozvoljavaju da se njihova deca druže sa decom različitom od njih, na primer, siromašnijom, bogatijom, decom drugog porekla...Da li takve zabrane deci odgovaraju, da li njihov razvoj i život ide pravim putem? Svako dete ima pravo da slobodno živi i niko ne može upravljati njegovim životom. U najvećem

broju slučajeva, svi greše, smatraju da će njihovo dete biti najbolje u svemu ako upravljaju njime kao mašinom. Dete ima pravo na obrazovanje, bez obzira na rasu, jezik, nacionalnost i treba mu omogućiti obrazovanje na sopstvenom jeziku. Svi treba da imaju jednaku nastavu, isto obrazovanje, da uče iste jezike, a nikako da ih dele po programu školstva. Dete ima pravo na slobodno vreme, sport, igru... i ne bi smelo da se događa da se deca prisiljavaju na rad, kao što se često može videti da pojedina deca zarađuju za život, ili da se pojedinci bave prodajom ili trgovinom dece, ili su deca seksualno zlostavljana. Opstanak i razvoj deteta zavisi i od toga da li žive u porodici punoj ljubavi, razumevanja, sreće i da li osećaju tu porodičnu toplinu.

I danas se može videti na dečijim licima uplašenost, razočaranost, zbunjenost, nesigurnost...

Deca imaju pravo da slobodno misle, da se slobodno izražavaju i da im niko ne nameće šta će da pričaju ili da od njih prave neke druge ličnosti. U čoveku treba da ostane lepo sećanje na detinjstvo. Detinjstvo ne sme biti tužno. Deci treba pružiti što više, jer sutra će ona biti ljudi koji će se brinuti o svojoj deci. Obično se nezbrinuta deca, deca sa lošim detinjstvom, odaju opojnim drogama, ili bivaju gonjena zbog krivičnih dela. Da li je moguće da postoje deca, ta mala, najslađa i najlepša bića, koja se suočavaju sa problemima, bivaju kažnjavana, maltretirana, izložena raznim sukobima... Njih treba prihvatiti, pružiti im nežnost, toplinu, pružiti im život u igri, mašti, pesmi... Da li treba da zaboravimo na njih i da li dečija prava postoje? Hiljadu pitanja, a nijedan pravi odgovor. Ne treba povređivati nikoga, a najmanje decu, ne sme se stvarati bol i patnja. Samo malo brige i pažnje mogu mnogo da učine.

Nadam se da će se u svetu desiti neke promene, ali takođe se nadam da će se prvo rešavati prava dece i da će početi da se stvarno poštuje Konvencija o pravu deteta, koja je doneta već davne 1989.godine.